

מערכות

1996 דצמבר 1995-ינואר 345-344

מערכות

נוסד 1939

344-345 טבת, תשנ"ה
דצמבר 1995 - ינואר 1996

מוסף לזכרו של יצחק רבין

ISSN 0464-2147

מפקדת ועורכת ראשית: סא"ל ד"ר רחל רוז'נסקי

עורך: רס"ן דני אפרתי

שער ועימוד: אולגה גריסצ'ינסקי

בית ההוצאה של
צבא הגנה לישראל

מערכות

צוות המערכת:

צבי עופר

אביטל רנב'שושני

יואב תדמור

הדברים מתפרסמים על דעות הכותבים בלבד, ואינם
משקפים בהכרח את עמדת צה"ל.

מחיר: 7 ש"ח (כולל מע"מ)

דמי מנוי לשנה: חיילים ועובדי מערכת

הביטחון - 30 ש"ח, אזרחים - 35 ש"ח.

המערכת: רח' אלוף מנדלר 3, הקריה, תל-אביב, ת"ד
7026, מיקוד 61070, טלפון: 03-5694343.

מחלקת המנויים: משרד הביטחון/ההוצאה לאור,
רח' דוד אלעזר 29, הקריה, תל-אביב, טל: 03-6934847.

סדר: בית מערכות.

הודפס באמצעות משרד הביטחון/ההוצאה לאור.

לוחות והדפסה: "הדפוס החדש" בע"מ.

2	הספד הרמטכ"ל, רא"ל אמנון ליפקין-שחק, בהרהרצל במלאת 30 למותו של יצחק רבין
4	דברים לזכרו של יצחק רבין בכנס של עמותת השריון בלטרון / אלוף (מיל') ישראל טל
	מאמרי יצחק רבין
6	הגישה העוקפת במלחמת העצמאות (מערכות 151, אפריל 1963)
12	המערכה על הדרך לירושלים (מערכות 182, מרס 1967)
16	לקחי סיני (מערכות 178-179, אוקטובר 1966)
20	מלחמת ששת הימים - מאפיינים והישגים (מערכות 256, יוני 1977)
24	תכליות באימוץ, דברים מתוך שיחת מפקדים (מערכות 140, דצמבר 1961)
26	הדרך שעשה צה"ל (מערכות 162, ספטמבר 1964)
30	בעיות הביטחון של ישראל בשנות ה-80 (מערכות 270-271, אוקטובר 1979)

הספד הרמטכ"ל, רא"ל אמנון ליפקין-שחק, בהריהרצל במלאת 30 למותו של יצחק רבין

בכאב צורב וביראת כבוד שוב אנחנו כאן, נפגשים על ההר השקט הזה, הר המצבות, מול הקבר הטרי. ים של דמעות, נהרות של עצב והררי מילים כבר הוכברו בשלושים הימים שחלפו. כל מילה נוספת אולי נדמית כמיותרת, אבל יש עוד כל-כך הרבה לומר, וחשוב שייאמר ויזכר ויחרת לעד. שלושים ימים חלפו, רק שלושים ימים – הם הרי נדמים כנצח, או אולי כבר שלושים ימים, כי זה נראה כמו שביר שנייה שחלף מאז הלילה הנורא ההוא. והכאב אינו מרפה, והגרון עוד נחנק, וכיס הדמעות לא יבש.

זה הכאב שבפרידה ממפקד נערץ, זה הכאב שבגעוע לנוכח החלל הענק שהוא הותיר, זה הכאב שבשאלה המציקה ולא מרפה: איך זה קרה? איך זה קרה לנו? איך קרה בתוכנו כדבר הזה? שלושים ימים אינם די זמן כדי ללמוד לחיות עם הכאב, ובוודאי שאין די בהם כדי להשיב על השאלות המטרידות. חשבון הנפש לא נגמר עם תום שלושים ימי האבל. אולי הוא רק מתחיל עכשיו. ואת חשבון הנפש תעשה החברה, ויעשה הצבא, שהוא ראי של החברה ומשקף אותה, אבל ראוי שיהיה גם מתווה של דרך, מוביל, עמוד האש לפני המחנה. חשבון נפש – זהו חוב צבא ההגנה לישראל, כמו המדינה כולה, חייב ליצחק רבין, המצביא, המדינאי, המנהיג הלאומי, ואנחנו את החוב הזה נפרע. במתינות, לא מתוך זעם, נגייס תבונה ואורך-רוח, יכולת הקשבה וניתוח מפוכח עם נחישות המעשה ונפעל להגיע אל יסודות הקלקול, לעוקרם מן השורש ולהשיב את הרוח הטובה והנבונה, הרוח שהתברכה בה החברה שלנו וצה"ל בתוכה. זאת הרוח שבה האמין יצחק רבין ושאותה ביקש לשמור ולהבטיח בשלום ובביטחון. לכך דרוש גם זמן, לא רק שכל טוב, אומץ-לב ויושר. בהצדעה אני מבטיח שאת חשבון הנפש נעשה.

היום, אל מול הקבר שספג מאז נכרה אלפי קבין של אהבה אל המת שבתוכו, היום אני מבקש לספר על החלל שפערו שלוש יריות אקדח מיד נבזה, לומר דברי פרידה, פרידה ולא סיכום, בשמי ובשם צבא ההגנה לישראל כולו, סדיר ומילואים. דברי פרידה למפקדנו, למר ביטחון, לאיש יצחק רבין, לאדם. אומרים אצלנו: לא הפלדה תנצח, אלא האדם, ויצחק רבין, שפיקד עלינו והוביל אותנו בשדות הקרב ובנתיבי שלום, היה אדם. חכם, אנושי, אמיץ, מסור בלב ונפש. היה מנהיג, היה מורה-דרך. המורשת האישית שהפקיד יצחק רבין בידי צבא ההגנה לישראל היא המורשת הלאומית. דרכו הצבאית ופרשות חיו הן סיפור חיי האומה, שידיו וידי חבריו הקימו וביצרו באהבה, במחויבות, שהיא לעולם מופת לנגד עינינו. הביטחון על-פי יצחק רבין היה עשוי מראיית המטרה, השלם, המכלול, כמו גם מההקפדה על הפרטים. בנאומו בטקס סיום המכללה לפיקוד ולמטה, באוגוסט 1992, אומר שר הביטחון יצחק רבין לבוגרים ומשדר מסר חד-משמעי לצה"ל כולו: "לאחת הבעיות הכואבות שלנו יש שם. שם פרטי ושם משפחה. זהו צירוף שתי המילים 'היה בסדר'. מאחורי שתי המילים האלה חבוי בדרך-כלל כל מה שלא יהיה בסדר: יהירות ותחושת ביטחון עצמי מופרז, כוח ושררה שאין להם מקום. 'היה בסדר' הוא סממן לחוסר סדר ומשמעת, למקצועיות שאיננה, לבטלנות שישנה..." ומוסיף ואומר: "ומה אני רואה לעצמי זכות וחובה לתבוע מכם? בראש ובראשונה אחריות. מה עוד אנחנו תובעים מכם? אנחנו תובעים מכם מקצועיות, אנחנו תובעים מכם יוזמה ותושייה, אנו תובעים מכם להיות בני-אדם, אנו תובעים מכם דיווח אמת, דוגמה אישית, משמעת, גאווה ומוטיבציה".

בעצם תבע מאיתנו יצחק רבין להיות דומים לו, כי כל אלה שדרש היו בו. ראינו אותו מתלבט, מתייעץ ולבסוף מחליט לבד, לוקח אחריות לנועזים שבמבצעים, לנועזות שבהחלטות. בנחישות, במחשבה צלולה על הכורח לעשות מעשה, בצד החובה הפנימית שהלכה והתחזקה בו למנוע אובדן חיי-אדם. לחתור לשלום בביטחון, לשלום ולא לחלום, לביטחון בכל מקום ומקום. וכך אמר: "כל חיי בפלמ"ח ובצה"ל, מאז הייתי מפקד כיתה וכאשר שירתתי כאלוף פיקוד, כרמטכ"ל, כראש ממשלה וכשר ביטחון, בטרם החלטנו על פעולה, קרב, על יציאה למלחמה, היו ויהיו תמיד לנגד עיניי גם עיניהם של הלוחמים השואלים אם זה חיוני

ואם אין ברירה אחרת. וגם עיני האמהות, האבות, הנשים והילדים שמאחורי הלוחמים, שמחכים בבית... "אכן, הילדים היו בבת-עיניו. וכך אמר לנו: למדינת ישראל אין אוצרות טבע, אין מכרות פחם ואין נפט. אוצר הטבע הרציני ביותר שלנו הוא הילדים שלנו". הילדים האלה שעליהם חשב, דיבר ועבורם עשה יצחק רבין, הם החיילים של היום והחיילים של המחר. הם שהבינו כי למענם לחם, לרווחתם פעל ובעתידם האמין. הילדים האלה השיבו לו אהבה תמיד, ובעוצמה אדירה בשלושים הימים האחרונים. בכיכר העיר, בכיכרות הערים, בכל מקום, משאירים הם את ליבם, את כאבם ואת אהבתם אליו. בגיר לבן ובטוש שחור הם מתכתבים איתו. כותבת לימור מרעננה על מרצפת בכיכר:

"וכמו העץ הנדיב בשעתו

שנתן ונתן כל חייו

עד שלבסוף נגדע בערוב ימיו,

כך היית גם אתה

נותן ונותן כל שנותיך

ונגדעת גם אתה

אם כי לא בערוב ימיך.

אך גם לגזע עץ קטוע

נמצאה זו התועלת

כי אפשר עליו לנוח

מתלאות הדרך.

כך גם אתה

שבמותך עוד ממשיך לתת,

כי את התקווה שבנו נטעת

לא יקטע אף אחד בטרם עת".

שירת הנוער, שיר עתידנו.

יצחק רבין הוריש לנו צוואה, יצחק רבין הוריש לנו את העתיד.

צבא ההגנה לישראל מצדיע לשר הביטחון ולראש הממשלה, לרב-אלוף יצחק רבין, ומבטיח לפעול ברוחו,

להמשיך את מורשתו ולמלא את צוואתו במבחנים הגדולים ובמעשי היום-יום.

שלום מפקד, תחסר לנו מאוד.

דברים לזכרו של יצחק רבין בכנס של עמותת השריון בלטרון

אלוף (מיל') ישראל טל

אנחנו מבכים חבר אישי, חבר לנשק, מפקד ומורה הלכה ביטחוני של כולם. רמטכ"ל, שר ביטחון, ראש-ממשלה, מצביא ומדינאי, גיבור מלחמה וגיבור שלום לאומי.

יצחק נולד, חי ופעל בשלב המלחמה של שיבת ציון. שיבת ציון מבטאת גם את הלחימה וגם את החלום. יצחק נולד אל שלב הלחימה, ולכן פעל מרבית חייו בתחום המלחמה. הביטחון עמד במרכז של תקופה זו. בערוב ימיו, כראש-ממשלה, הקדיש את חייו לחלום.

עמדנו מעטים מול רבים במלחמת העצמאות. לא הייתי בפלמ"ח, אבל הצטלבו דרכינו, של יצחק ושלי, גם במלחמת העצמאות. פעמיים הייתי אז עד לפעילות של יצחק. כבר נאמר שיצחק היה קצין המבצעים של מפקד חזית הדרום, יגאל אלון. קצין המבצעים במושגי ימינו היה סגן המפקד. אני זוכר את יצחק ערב מבצע חורב, ממש יום לפני היציאה לכיבוש עוגיה אל-חפיר. חטיבה 8 הייתה צריכה לנוע דרך החולות מחלוצה לוואדי עביאד באיגוף. היו, במפתיע, תנאי מזג אוויר קשים מאוד. התעוררו ספקות האם בכלל ניתן לבצע תנועה ממונעת לאורך ציר הדיונות הקשה. יצחק יצא אישית בלילה עם לוחמים מחיל ההנדסה לבדוק, עבר את הציר הזה לאורכו וחזר. הייתי נוכח כאשר הוא דיווח למטה בראשותו של יגאל אלון, ניתח את השטח, את המצב, את הקשיים ואת המכשולים. היה ברור שמדובר בהימור, ויצחק התעקש והמליץ לבצע את המהלך הנועז שראה בו הימור מחושב. ואכן, כידוע, המהלך הזה לא הכזיב, וכך ביצעה חטיבה 8 את מסע ההתקרבות שלה לקרב על עוגיה שנמשך יומים. לאורך כל השנים במפגשים שלי איתו נוכחתי שאפיינו אותו שיקול דעת והימנעות מהחלטות פזיזות. עם זאת, הוא לא המליץ רק על מה שבטוח ולא סתם את הגולל על סיכונים; הוא לא נרתע מסיכונים מחושבים. יצחק היה כל כולו מחשבה.

תורת הביטחון שגיבשה מדינת ישראל מיד בתום מלחמת העצמאות היא תורת ביטחון נועזת מאין כמוה, עד כדי כך, שבאמנות המלחמה אין לה אחר. תורת בניין הכוח היא ענף באסטרטגיה, והאסטרטגיה היא נדבך באמנות המלחמה. אין דוגמה לתורת ביטחון כזו, שכולה בנויה על סיכון מחושב. הבעיה הייתה, כידוע – והיא גם היום שרירה וקיימת – כיצד המעטים יכולים לעמוד לאורך דורות, אם צריך, בפני הרבים. תורת הביטחון הזו התאפשרה רק בגלל אנשים כמו יצחק. התורה הזו גובשה כתהליך – לא הייתה מעין "אסיפה מכוונת" צבאית שקיבלה "חוקה", כלומר תורה צבאית, באחת. אלא התורה התגבשה תוך כדי תהליך שהחל בשנות ה-50, ומאז היא גם מתחדשת בתהליך רצוף. אבל בימים שיסדו אותה, כשהגו אותה, מילא יצחק תפקיד מרכזי. הוא נמנה עם קומץ אנשים, שלזכותם אפשר לזקוף את חלק הארי מתוכנה של תורת הביטחון הנהוגה עד היום הזה.

מיד אחרי האפיזודה של הפיקוד על חטיבה 12 הוא הפך לאחד ממורי הדור החשובים בתולדות צה"ל, ולמעשה גם למורה הדורות הבאים. חיים לסקוב, בעת שפלמ"חניקים רבים עזבו את הצבא, הציע לו להיות מפקד קורס המג"דים והמח"טים והבטיח לו, שהוא יעשה כל שביכולתו כדי לקבץ את הפלמ"חניקים ולמנות אותם כמדריכים בקורס. יצחק נדהם, הוא מעיד על כך בעצמו, שדווקא מצידו של איש הבריגדה מהצבא הבריטי באה ההצעה הזאת וההפצרה הזאת. ויצחק נענה לאתגר והוא גם מעיד, שחיים לסקוב אכן עמד בדיבורו, ואכן קיבצו את אנשי הפלמ"ח. חיים ויצחק ראו באקט הזה ניסיון חשוב מאין כמוהו להפיק לקחים ולמזג את הלקחים של הניסיון היהודי המצטבר במלחמה. הם רצו בדרך כזו לשלב את לקחי המלחמות בתורת הלחימה של צה"ל. הם שאפו להגיע לסינתזה בין הניסיון של ההגנה ושל הפלמ"ח במלחמת העצמאות לבין ניסיון הצבא הבריטי ויתר צבאות בעלות הברית במלחמת העולם השנייה. בשפה אחרת: הם הועידו לקורס הגבוה הזה את התפקיד להיות כור היתוך של ניסיון ושל תורות צבאיות שונות וליישם אותם ולגזור אותם בדיוק על-פי הצרכים הביטחוניים הלאומיים של מדינת ישראל ועל-פי התנאים המיוחדים של הזירה. יצחק הגשים את כל הציפיות. הוא ניצח על הפקת לקחים, על גיבוש תורה ועל הרבצת התורה למפקדי צה"ל, כאשר המקהלה שעליה הוא מנצח, חבר המדריכים, אכן מייצגת את הניסיון שנרכש מצבאות שונים ומזירות שונות. חותמו של יצחק טבוע בתורות הלחימה, בעבודת המטה, בהדרכה ובארגון של צה"ל עד היום הזה.

המדינות החדשות שצצו אחרי מלחמת העולם השנייה, פרט לישראל, בנו את צבאותיהן באמצעות משלחות צבאיות זרות. בזכות יצחק ואנשים כמותו – ואינני רוצה למנות שמות, אבל אי אפשר שלא להזכיר את בן-גוריון בראשם – צה"ל הוא הצבא היחיד שנבנה בכוח עצמו. אנחנו היינו המשלחת הצבאית של עצמנו.

באתוס הצה"לי טבועים שמות של מורי דרך, של מורי הלכה ושל מחוללי המפעלים הגדולים אצלנו. באתוס הזה טבוע גם שמו של יצחק לתמיד, כל זמן שצה"ל יהיה קיים. אבל לא רק פועלו טבוע באתוס הזה; זה חודש ימים יצחק עצמו הוא אתוס והוא מופת ומורה דרך.

כרמטכ"ל קיבל יצחק החלטות על בסיס של התמודדות אינטלקטואלית, וזה גם מה שמציין את סוג מנהיגותו: יש מנהיגות מלהיבה וסוחפת, רטורית אי-אחרת, ויש עוד סוגי מנהיגות. מנהיגותו של יצחק נבעה מספונטניות ומאותנטיות. אין כמו הפניות של מפקד, שפיו וליבו שווים, כדי לשכנע. ויצחק היה סמל האותנטיות גם בצבא וגם בפוליטיקה. העליונות האינטלקטואלית המוחצת בתחום הביטחוני ובתחום הצבאי של האישיות האותנטית הזאת כל-כך משכנעת, עד כי ניתן לקבוע מושג חדש ולקרוא לסוג מנהיגות כזה בשם "מנהיגות משכנעת". המנהיגות של יצחק הייתה כזאת בכוח העליונות המקצועית, הידע העצום והכשרון המופלא לראות תמיד את כל העצים ובו בזמן גם את היער. זה היה כוחו של יצחק במנהיגות הצבאית.

את דיוני המטכ"ל בראשותו של יצחק כרמטכ"ל ניתן לאפיין באמירה אחת: הדיונים האלה נשאו אופי של התמודדות אינטלקטואלית, ויצחק, באובייקטיביות חסרת הפרשות שלו, פסק בדיונים האלה והכריע בוויכוח תוך הבנה עמוקה וראייה כוללת הצופה אל אופקים רחוקים.

יצחק, כמפקד צבאי בכל הדרגים וגם כרמטכ"ל, לא עמד בפני האתגר הכי קשה של המנהיגות, כשם ששום מפקד בצה"ל – גם ברגעים הכי קשים והכי נואשים – לא עמד עד אחרי מלחמת ששת הימים בפני האתגר הכי קשה של המנהיגות. המנהיגות היא הכוח להניע אנשים ולאחד אותם למען השגת תכלית משותפת. במדינת ישראל חלק ממעשה המנהיגות לא עמד בעבר כלל למבחן, כיוון שמעשה ההנעה ניתן על טס של כסף למנהיגות הלאומית – האזרחית והצבאית – בישראל. לא המוטיבציה חסרה אצל המונהגים, כיוון ששררה ממילא בקרב העם וחייליו תחושה של אחדות גורל ואחדות מטרה. תפקיד המנהיגות היה להראות את הדרך, להוביל ולנצח על הביצוע. לא הכוח לאחד אנשים להשגת תכלית משותפת היה היסוד הלוקה בחסר – רק חצי מכוח המנהיגות נדרש, החצי האחר ניתן על טס של כסף.

אבל יצחק, כמנהיג לאומי, היה צריך לשרות גם עם האתגר הקשה הזה, המלא, של המנהיגות, כלומר להניע בני-אדם ולאחד אותם למען השגת תכלית משותפת במציאות של עם מפולג, כאשר התכלית היא לא כל-כך משותפת. לכן יצחק הוא מן הבודדים בתולדות מדינת ישראל, שניצב בפני אתגר כזה.

עד מלחמת ששת הימים שרר קונסנזוס בעם, והייתה לו מטרה לאומית משותפת. אחרי מלחמת ששת הימים שכחנו מהר שיצאנו למלחמה על הקיום, ועם שלם חי באופוריה וב"ידיעה" שיצאנו כביכול למלחמה על מנת "להגשים את מאוויי העם היהודי ולהגיע לכל המקומות ההיסטוריים של עמנו על מנת שלא לעזוב עוד לעולם".

במציאות של אחרי ששת הימים העם התפלג ונקרע בין שתי מטרות לאומיות שונות. צמחו בתוכנו ספיחי פרא, ויצחק נרצח. הכדורים פגעו בכל אחד מאיתנו. אתגר המנהיגות שנדרש מיצחק הוא הגדול ביותר מאז קמה מדינת ישראל, והוא, האיש הנפלא הזה, כמו שכנתה אותו לאה, הצליח להנהיג עם מפולג במסלול החתחתים הזה של הדרך לשלום, עד שנפל.

הוא היה המורה בתחום הביטחון. הוא היה מורה של כולנו, גם של אלה שיודעים זאת וגם של אלה, הצעירים, שאינם מודעים לכך ולא יודעים מאין נובעות התורות, הטכניקות והנורמות שהם חונכו עליהן, פועלים על פיהן ומחנכים את פקודיהם לאורך. חלק גדול של כל אלה נובע מיצחק, ממוחו של האיש המופלא הזה.

אין ניחומים, וזה רגיל, אבל הפעם אפשר גם כמעט להגיד שאין תחליף.

הגישה העוקפת במלחמת העצמאות

(מערכות 151, אפריל 1963)

היערכותו – ולא תמיד במקומות הכי חזקים כשלעצמם – גם מתוך ניתוח אפשרויות היריב, הנראות לו כסבירות ומתוך חישוב של אפשרות כזו להתראה על גילויי כוונות האויב אשר תניח לו סיכוי להיערך אחרת, כשתסתמן אולי אותה אפשרות דווקא שהעריכה כסבירה פחות. לדעתי, המכנה המשותף שבכל גרסאות הגישה העקיפה הוא שלמקום, אשר הועדת להופעתך הבלתי צפויה, תגיע לפני שתוכל להיווצר ההיערכות המחודשת של יריבך לקידום פני אפשרות זו. כלומר, בעיקרה הגישה העוקפת היא הפתעת הפיקוד. לא הפתעת המפקד כפרט לערעור קור שיקולו האישי; כי אם נקיטת אורח פעולה המפתיע את התפיסה שבאה לידי ביטוי בהיערכותו של אותו מפקד יריב – על-ידי שנקטת את הפעולה הבלתי צפויה לו. פירושה של גישה זו: לא לאפשר ליריבך לתקן את הערכתו בזמן כזה שעוד ניח לו לתקן את היערכותו בטרם השגת אתה הישגים של ממש.

ציון הכרחי שני הוא, כי כל זה – בייחוד כשיטה כוללת – בא יותר לידי ביטוי בדרגים הגבוהים יותר, ובעיקר במושגים אסטרטגיים, שם יכול ביטוי זה להיות הרבה יותר מעשי, ואף מכריע. בהגדרו את הגישה העוקפת כגישה אסטרטגית כתב לידל-הארט: "נניח כי יופה כוחו של אסטרטג לבקש הכרעה צבאית. הוא האחראי לכך שזו תבוקש במסיבות רבות-היתרון ביותר כדי להפיק את התוצאה ששכרה רב ביותר. מכאן שמטרתו האמיתית אינה לבקש אחר קרב, אלא לבקש אחר מצב אסטרטגי רב-יתרונות כל כך, שאם לא יספיק להוליד הכרעה מכוח

כמה וכמה פנים למלחמת העצמאות של ישראל בתור חיזיון צבאי; והבאים לנתח את ניסיונה ואת לקחיה עושים זאת תכופות מזוויות ראייה שונות. אחת המעניינות והמאלפות שבהן היא ההתבוננות במלחמת העצמאות מבחינת היסוד של גישה עוקפת, הכלול בלא מעטים ממצעיה. מן הראוי לעמוד על יסוד זה, להבליט את המקרים שבהם ננקטה בצורה נכונה הגישה העוקפת ולעיתים לציין לשלילה את המקרים שבהם היא ננקטה באופן מוטעה.

אך לפני שמדברים על גישה עוקפת, יש צורך להגדיר מהי ולהסביר כיצד היא משתלבת במושג של תורת ניהול המלחמה. האמת היא שאת המושג "גישה עקיפה" יש ומגדירים הגדרות שונות. לידל-הארט, אשר תרם רבות לגיבוש המושג, ניתחו במפורט על רקע קורות המלחמות בספרו הנודע על "אסטרטגיה של גישה עקיפה". אך לא נטעה אם נאמר, כי הדבר הבולט העיקרי שבכל צורות ההסבר ל"גישה העקיפה" והמכנה המשותף שבהן הם השאיפה לאורח פעולה שיהא בלתי צפוי – או צפוי פחות – לצד השני; ואשר לא רק יפתיעו ויוציאו משיווי משקלו, אלא אף יאלצו להתאמץ להיערך מחדש, בכדי שיוכל לקדם פני מהלכיו. או אז נוצרים תנאים שבהם ניתן לך להשיג הישגים מכריעים – או שניתן לך "קו התחלה" חדש בתכלית להשגת משימתך.

ננסה נא להמחיש הגדרה זו. כל גוף לוחם, שעה שהוא נערך למלחמה, מנתח את נתוני השטח מזה ואת אפשרויות פעולת היריב מזה. לפיכך בוחר הוא לעצמו את אופן

* "le bon general ordinaire"
– טיפוס הגנרל אשר
נפוליאון סלד ממנו ביותר...

העצמאי. אכן דרכה של הגישה העקיפה היא היא הדרך
לנצח במלחמות".

הקדמה זו, אולי ארוכה במקצת, דרושה כדי להבהיר
למה יכוון להלן השימוש במושג "גישה עוקפת". לפיכך
מתמצית היא בשניים: (א) הליכה בקו בלתי צפוי; (ב) לא
רק השארת האויב "צ'לוב על קרני הדילמה שלו" (עקב
הסתמנות שני יעדים אלטרנטיביים) – אלא אף נטילת
חופש הפעולה ועצמאות ההחלטה ממנו.

ננסה עתה לראות את התגלותם של שני העיקרים,
לחיוב ולשלילה, בדוגמאות שונות ממלחמת השחרור –
לארדווקא לפי סדרן הכרונולוגי, כי אם על-ידי הבלטת
מקרי שימוש נכון בהם, מזה – ומוטעה, מזה.

נפתח בהשוואת שני מבצעים: "ג'יס", בסוף יולי 1948,
בתום קרבות "עשרת הימים" נגד המצרים; "ר'ואב" (או
"עשרת המכות") – באמצע אוקטובר. ותחילה מבוא
קצר.

הפלישה הערבית נפתחה, כזכור, בתוכנית כוללת עליונה
– אך ספק מוסכמת או מתואמת. הירדנים נועדו לכבוש
את ירושלים ואת ה"משולש"; המצרים ראו כיעדם העיקרי
את תל-אביב וכמשני (אולי יותר נגד הירדנים מאשר נגד
היהודים) – את ירושלים. המתקפה המצרית הקיפה
בהדרגה כמעט שלוש חטיבות ויחידות לאבטחת קווי
התחבורה. המתקפה העיקרית נעה מאיזור הריכוז בריפיח
אל עבר תל-אביב, בדרך הראשית. ההנחה הייתה: להגיע
מהר לת"א, ובשלב הראשון רק לסלק אותם מכשולים
בסביבת ציר תנועה זה המסכנים אותו. למשל, אם ההנחה
היא שנירים היא בסיס מסוכן – תוקפים אותה; אם
ההתקפה נכשלת, אך מצליחים לנטרל את המקום, הרי
שממשיכים בהתקדמות צפונה. בו בזמן תוקפים את
כפר-דרום. נירים נמצאת במרחק 5 ק"מ מהכביש, אך
כפר-דרום רחוקה ממנו רק כקילומטר. אולם גם כאן,
משניסו לכבוש ולא הצליחו – מסתפקים בנטרול. כך
הגיעו, אחרי עזה, עד ליד-מרדכי, אשר ישבה ממש על
הכביש. בהתקפה אחר התקפה, ביתרון כוח גדול מאוד
ובהעדר עדיין האפשרות לבוא לעזרת יד-מרדכי בכוחות
שדה, הגיעו לשבירת הכוח המגן. ההתקדמות נמשכת
(נראה נא את הדברים לרגע מנקודת ראות מצרית).
אומנם הישראלים נלחמו יפה, ושולם מס דמים בעד
ההתקדמות – אבל מתקדמים. לאחר שהשקיעו כ-5
ימים בהתגברות על יד-מרדכי, מקדישים בכל זאת פרק
זמן דומה לתנועה תוך התארגנויות שונות עד איסודו
– לאחר שמג'דל נתפסה עוד בסיום הקרב על יד-מרדכי,
בהניחם לעת עתה לניצנים הסמוכה לכביש. כאן כלה,
כנראה, במידה מסוימת אורך הנשימה שלהם. בליל ה-2-3
ביוני נערכה עליהם התקפה מתואמת באיזור איסודו
על-ידי כוחות מחטיבות "גבעתי" ו"הנגב"; ועוד לפני זה
הופיעו גם ראשוני מטוסינו. 19 ימים לאחר שהכוח
המצרי הגיע אל אשדוד (בליל ה-7-8 ביוני) בא גם הניסיון
הראשון שלנו לסכן מוחשית את עורק התחבורה וההספקה
(והנסיגה) של המצרים על-ידי תפיסת הגבעה 69 הסמוכה
מאוד אליו ממזרח – ועל-ידי כך ליצור גם גורם בלתי

עצמו – יוכל המשכו על-ידי קרב להשיגו לבטח".
ניתן לומר, כי שני הדברים המאפיינים במיוחד את
גישתו של לידל-הארט אל מושג "הגישה העוקפת" הם:
• נקיטת קו פעולה שיהא בלתי צפוי על-ידי הצד
השני;

• הליכה בקו אשר ממנו קיימת תמיד האפשרות
לפתח פעולה לקראת שני יעדים אלטרנטיביים לפחות –
והמשאיר על-כן את ריבך תמיד בפני "סימן שאלה" לגבי
היעד שאליו תלך; עד שבהגיעך אל היעד שבו בחרת
באמת, כבר אין הלז יכול להספיק להיערך אחרת ולהעתיק
די כוחות לכיוון ההוא, ואילו הברירה היכן לתוקפו נתונה
בידך.

יש המרחיבים את ההגדרה של הכלל השני, המתבלט
מספריו של לידל-הארט, וטוענים: בחר בקו פעולה בלתי
צפוי כדי שתוכל להשיג חופש פעולה מלא במהלכי הקרב
שלך – ולשלול חופש זה מן האויב. הגדרה מעניינת
מסוג זה מצויה במכתבו של לידל-הארט אל מי שהיה סגן
ראש המטה של כוחות המזרח התיכון הבריטיים בסוף
תקופת פיקודו של אוקינל, מייג'ר-גנרל א' דרמרסמית:
"קוראים מחונני חוש ביקורת המעיינים בספרך לא
ימצאו בו מתכונים מקודשים המביאים להצלחה; תחת
זאת יגלו בו מפתח לאורח גישה אל בעיות המלחמה בכל
הדרגים; ואותו מפתח הוא – 'עקיפין'. זהו כלי מחשבתי
מובהק ומתאים אך ורק לשימושם של המחוננים בחוש
ביקורת והסוטים מן המקובל – אותם אנשי צבא פתוחי
מוח היכולים לומר יחד עם בריאן בורו לפני קלונטרף:
'מה יהיה טיבה של המלחמה היום?' אין לו לעניין זה
חוק, שהינך מבחין בו על נקלה. הגורמים הנתונים של
אותו מצב – משהערכת אותם נכונה בבקשך אחר
האמצעים הטובים ביותר להתקפה בלתי ישירה על חופש
הפעולה השכלי והפיסי של האויב – הם שיכתיבו את
הפעולה העוקפת ההולמת. פעם תהיה היא לוגיסטית
ופעם אחרת – בליסטית. בהתקפה ובהגנה יש להשתמש
בהתאם לציווי העקיפות. הגנה אסטרטגית – ייתכן
שתכתיב התקפה. התקפה אסטרטגית – ייתכן שתטיב
לצמוח מתוך הגנה טקטית בתחילה. החשוב הוא – גישת
המחשבה שלך. העקיפות היא תמיד התקפית. רוח הגנתית
כלפי יריב, ולו גם ייראה הלז רב-עוצמה, היא רוח מוכה.
מטרת העקיפות היא למצוא את הסדק שבשריון היריב –
ובעיקר בשריונו השכלי. מטרתך היא שבריתו הפסיכולוגית
של הפיקוד היריב; וקנה-המידה להצלחה הוא מידת
חופש הפעולה שממנה תיהנה אתה בסופו של אותו
תהליך. לתכלית זו מבקש הינך אחרי כל האמצעים
האפשריים לכך שאויבך יישאר תוהה; ומכאן ערכם של
יעדים אלטרנטיביים. אבל אין לך כללים מוחשיים, ותקווה
לא תהיה לו 'למצביא הממוצע הטוב' * ישר-התפיסה,
אשר לגביו 'גם האבק שעל לחם-הפנים קדוש הוא מכול'.
אין מקום רב לספק שהתכונות השכליות האמיתיות
הדרושות להצלחה בכל רמות הפעילות הצבאית הן שכל
ישר, תבונה ועקיפין; והתכונה האחרונה הופכת נחוצה
ביותר ככל שעולה האדם במדרגות אל מישור הפיקוד

ישיר (קרי - עקיף) לבלימת אפשרות ההתקדמות מאיסוד צפונה. ואם כי תפיסת הגבעה 69 באה שעות מספר לאחר שעלה בידי המצרים (שהחלו לחוש בצורך לבסס את מעמדם באיסוד) לכבוש את ניצנים, ואם כי הגבעה עצמה נכבשה שוב על-ידי שריון ורגלים מצריים - ככל זאת צוינה על-ידי כך האפשרות של סיכון עורפם על-ידי כוחות-השדה שלנו. נוצר בוודאי הרושם שהמשך התנועה ברצועת התקדמות כה צרה וארוכה - סיכון בו. מכל מקום - הם נעצרו באיסוד.

סמוך להגיעם אל איסוד החליטו, כנראה, המצרים להתרחב לעבר האגפים, שלא להיות אנוסים להתקדם תמיד בציר אחד בלבד. במקביל להתקדמות שתוארה כאן כבר הושלמה אז ההתקדמות בציר עוג'ה-אל-חפיר-רביבים-באר-שבע-חברון. גם בציר זה הייתה נקודה קטנה שנראתה כמפריעה - בית-אשל - ונערכו עליה התקפות מספר; אלא שגם היא לא היוותה גורם אשר ימנע חופש תנועה בציר זה. עתה הוקם מגע בין הציר עזה-מג'דל-איסוד לציר באר-שבע-חברון על הקו מג'דל-פלוג'ה-בית-גוברין-חברון. המצרים ניסו אף להרחיב את השטח הכבוש על-ידי התקפות על נגבה ובמקצת גם במעין "תנועת מלקחיים" בכיוון אל ג'וליס והלאה מזה ואל בית-דרס מזה. אלא שעתה נפסקה ההתקדמות המצרית. בנגבה ניטשה מערכה לא קלה. לא מן הנמנע הוא, כי העובדה שבכל מהלך המלחמה עד אז לא התקדם אף צבא ערבי אחר באותה מידה - הייתה אף היא בין הגורמים לשיקול הפיקוד המצרי להימנע מניסיון לתנועה נוספת קדימה. על כל פנים, מגמתם נשתנתה. הם ניסו עתה לסגור, עד כמה שניתן, את "הקו העליון" המחבר בין שני הצירים ולקבוע עובדה פוליטית, שתעמיד את כל השטח הזה לרשותם. בעיקרו של דבר, על קו החזקה זה נלחמו הם גם ב"עשרת הימים" (8-19 ביולי).

למעשה רואים אנו, כי עד תום קרבות "עשרת הימים" מושתתים מהלכי היסוד במלחמה בדרום על יוזמות המצרים - לנוע קדימה או לסגור את המערך - כי חופש הפעולה בידיהם, לפחות כרקע כללי למתרחש. אך היערכות הכוחות המצריים, שנשתמנה בקווים כלליים בשלהי "עשרת הימים", הייתה כבר ביסודה כתוצאה מבלימתם (בחלקה לרגל אי הצלחתה של ההתקפה המצרית לעבר הסואפורים) היערכות הגנתית: חטיבה סביב איסוד; חטיבה אחרת, ששלושת (מאוחר יותר ארבעת) גדודיה פרוסים בקו ה"צומת" (עיראק-סואידן-פלוג'ה-עיראק-מנשייה); וגוף שלישי, לאבטחת התחבורה, מחולק לאורכה של דרך-החוף (וכן "חטיבת מתנדבים" בהר חברון).

הנגב נשאר אפוא מנותק. עתה הוחלט במטה הכללי לערוך מבצע לפריצת הדרך אליו (דבר המסמן את נטילת היוזמה בידינו גם בחזית זו, כפי שכבר נעשה בצפון ובמרכז. הזמן שהיה ברשותנו לפעולות, בטרם תבוא הפרעה מצד נציגי האר"ם, היה מוגבל. שלוש חטיבות רוכזו למבצע זה - אשר כונה על שמן "ג'יס" - "גבעתי", "יפתח", "סרגיי" (כינוי למפקדת חטיבת הנגב) - ובצידן

גם גדוד טנקים, גדוד 82. ביסוד תפיסתו של מבצע זה הונחה הגישה הישירה: לפרוץ לנגב בקטע קשה ומוגן למדי של המערך המצרי: פלוג'ה-עיראק-מנשייה. כלומר, ללכת בדרך הקצרה ביותר להשגת המטרה. זוהי, בעיקרו של דבר, גישה ישירה. וזאת לאחר שימים אחדים לפני כן לכד "גדוד הפשיטה" 89, שהיה בפיקודו של מ' דין, את כרתייה ופתח בזאת לכאורה את הדרך. אלא שחופש הפעולה היה עדיין בידי המצרים. הם השאירו בידינו את כרתייה והקימו שבעה מוצבים חדשים מדרום לה וסתמו על-ידי כך את המעבר לנגב.

ההפוגה כשלעצמה הבטיחה למצרים חופש פעולה בעניין זה.

אותו ניסיון פריצה, שקודם בכיוון כללי זה, הוא שהשפיע עתה על אופי המבצע. שכן לכאורה אף הושגה בניסיון ההוא הצלחה; אך מכיוון שחופש הפעולה טרם עבר אז לידינו, הרי המצרים רק "זז", כאמור, כשני ק"מ דרומה, לשורת מוצבים חדשה. עתה הוחלט על כן שפריצה בקטע צר, העוקפת בעצם את המערך העיקרי, אינה מתאימה כאן, ושיש לכבוש את נקודות המשען העיקריות של המצרים בגזרה זו: פלוג'ה ועיראק-מנשייה. מבצע הבנוי על גישה כזו אפשר - וגם חייב - ריכוז כוחות. חמשת גדודי "גבעתי" צריכים היו להחזיק את הגזרה - אך את כולה - שכן לא ניטל מהצד השני חופש הפעולה, והלו עלול היה לנסות לפרוץ בכל מקום בגזרה. אחד מגדודים אלה (53) צריך היה לכבוש את עיראק-מנשייה; הגדוד הראשון של הפלמ"ח - את פלוג'ה; גדוד הטנקים חייב היה לנצל את הצלחה ליד פלוג'ה ולהרחיב את ההבקעה לאבטחת המעבר לנגב. על חטיבת הנגב היה להבטיח בסיס לפעולה זו מצד דרום.

מכל הכוחות האלה (שלוש חטיבות) פעלו אותו לילה חלק מגדוד 53 והגדוד הראשון וכוח קטן מחטיבת הנגב. הכוח מגדוד 53 עלה - ולא הצליח; יש וקורה כזאת. לגדוד של "יפתח" הייתה בתחילה הצלחה מסוימת. הוא חדר לפלוג'ה, אף שנתון היה שם בבעיות. בינתיים התחיל לסגת לעיראק-מנשייה, ונסוג גם הגדוד הראשון; לגדוד הטנקים לא היה עתה מה לעשות.

מבצע "ג'יס" - אשר אולי בגלל חוסר הזמן הושתת על גישה ישירה טיפוסית - לא השיג את מטרתו, פרט לתפיסת ביר אבר-ג'עבר שליד תל-אל-קונייטרה. הדרך לא נפתחה.

על יסוד לימוד מבצע זה - בתנאים אחרים וללא סייג זמן לתכנון - תוכנן מבצע "יואב". ביסודו אותה ההיערכות, עם התחזקות מסוימת מבחינת הכוחות. תחילה הוקצו אותם הכוחות בדיוק כמו למבצע "ג'יס" ("גבעתי", "יפתח", "סרגיי" + גדוד 82). אומנם הפעם הייתה שהות למנוחה ולהתכוננות, אך סדר הכוחות לכאורה לא נשתנה. היה הבדל בכך שהכנסת גדודי חיל משמר אפשרה הפעם לגדודי "גבעתי" (פרט לאחד) להתפנות להשתתפות פעילה. אך העיקר הוא שבתוכנית המבצע ובמטרתו היה שוני.

המטרה הראשונה - על-ידי התקפה על האויב בשיטה

עוקפת – להשיג חופש פעולה כנגדו, כלומר: בשלב הראשון לא לפתוח קודם כול את הדרך, כי אם להשיג חופש פעולה; והשגת כל היתר תתאפשר אז ממילא. ובהנחה שבדרך זו תושג המטרה, יש לפעול בכל הכוח. במצב כזה אפשר אף ליטול סיכון לגבי מערך הגנתך שלך. חברי משקים, מכל גיל וכושר, נקראו והונסו לעמדות; וכאמור, הוצאו כל הגדודים (פרט לאחד משל "גבעתי") מגזרותיהם ושחררו להתקפה.

מפנה זה נתאפשר עלידי שניתן היה עתה לתכנן את הזמן באופן רחב יותר, לסדרה של מהלכים, אשר בצירופם ישיגו – בשיטת הגישה העקיפה – את התכלית. לכן המהלך הראשון במבצע הוא לפעול לניתוק כוחות האויב במקומות החשובים ביותר ולבידודם: לנתק בלילה הראשון עלידי גדוד של "גבעתי" את הכוח המצרי ממזרח, מעבר בית-ג'וברין, ליד חרבת-אראעי, דהיינו במקום שכיבושו לא הצריך מאמץ, ושעם הדיפת התקפות-הנגד עליו נוצרה בו, בהשקעה מינימלית, חסימה ברורה (בתיאור זה אינה נכללת תמונת הצד האווירי, שהייתה חיונית אף היא).

המקום השני – רגיש אולי עוד יותר – לתקיעת "טריז" היה בית-חננון. בתכנון הראשון חשבו על סביבת יד-מרדכי. במרוצת הזמן התברר שהיא מוחזקת. אם אפשר להשיג את התכלית – ניתוק – מבלי לכבוש, הרי הדבר עדיף. לכן הלכו על בית-חננון. בדיעבד, לא הושגה שם חסימה מלאה, אך זהו עניין בפני עצמו.

המהותי בשלב ראשון זה היה: בתחילה ללכת לא אל מקום שבו מחכים לך; והרי עובדה שלא נמצא בשתי נקודות חסימה אלו כוח. אך המטרה הייתה ניתוק הצבא המצרי – וזה ניתן עלידי שני מהלכים אלה.

השלב השני שבתכנון המקורי נועד להוות – בלילה השני – המשכו של הניתוק: הקמת חסימה מעברם האחר של מערכי הגדודים המצריים שבפלוגה ובעיראק-מנשייה וניתוקם מהמערך המצרי שברצועת-החוף. את מקום החסימה שם צריך היה כבר לכבוש, ואחר-כך היה בא תור הכיתור הראשון, של מערך פלוגה, והתחלת ההשמדה. ולשם כך נדרש להעביר בפרצה ולהפעיל גם כוח שיש ביכולתו למחוץ – לפי התכנון, החטיבה המשורינית וגדוד 7 מחטיבת "הנגב". החטיבה המשורינית היא אפוא שצריכה הייתה להשתתף ככוח מחץ – בעקבות שלוש חדירות הניתוק – בהשלמת כיתור האויב שנותק; אך בעיקר שמורה הייתה לשלב השמדתו. אלא שעתה בא שינוי בתוכנית. במקום גישה עקיפה, היוצרת – במחיר של מקצת סבלנות – את התנאים, בא ניסיון "לשטוף" חזיתית את המערכים המצריים בהפעלת השריון בגישה ישירה, לא עוקפת (היה זה בבוקר שלאחר שתי החסימות הראשונות, ומבלי לחכות ל"טריז" השלישי ב"צומת" שהועד ללילה השני). החלטה זו נתקבלה תוך היסוס, ואכן, כשעלו גדוד הטנקים (כמעט כולם מדגם "הוצ'קיס" הקל) עם גדוד רגלים על עיראק-מנשייה, נכשלו בהתקפה ישירה זו, סבלו אבדות והעיקר – הפסידו טנקים במספר אשר אז היה מספר ניכר, ולא השיגו דבר. ולפי מצב כוח השריון שלנו אז נשארנו ללא יכולת להפעיל שוב שריון

בימים הקרובים.

כך כבר בתחילת המבצע איבדנו את המכשיר העיקרי לשלב השלמתו, שכן אין די בכיתור, נחוצה אחר-כך גם היכולת להשמיד את האויב. ביחידת הטנקים שנתדלדלה אבד לנו המכשיר להשמדה, אם כי נשאר לנו הכלים ליצירת תנאים להשמדה, לביצוע השלב המכין (שבהגדרתו הנ"ל של לידל-הארט).

עתה, כשאבד בפתח המבצע – בשל מהלך "ישיר" אחד – הסיכוי להגשים כדיוקה את התפיסה שהונחה מלכתחילה ביסוד המבצע, בא שוב תורם של "הכלים ליצירת התנאים": תחילה גדוד 51 ואחר-כך גדוד 54 וגדוד 52. אומנם לפי כורח המסיבות הטקטיות פעלו הגדודים 51 (שגם בתוכנית המקורית צריך היה לכבוש בלילה השני את משלטי "הצומת") ר-52 בגישה ישירה כמעט. ואכן היו שני קרבות אלה – תחילה הקרב על קבוצות המשלטים 113 ו"הצומת" ואחר-כך הקרב על מוצבי חוליקאת (גדוד 52 ר-54) – מן הקשים שבקרבות ההתקפה במלחמת השחרור. כך, בשני שלבים (ב-17 וב-19 וב-20 בספטמבר), נפרצה הדרך עד לנגב המנותק. ולבסוף, בזינוק הפתעה של החלק הנותר של חטיבת השריון בשיתוף עם יחידות מ"חטיבת הנגב", נלכדה באר-שבע. היה זה מבצע שהצליח יותר ממבצע "גי'ס", השיג מטרות, יצר תנאים להשמדה, אבל את ההשמדה לא השיג. לא תיאורם המפורט של המהלכים הוא ענייננו כאן. אך ביסוד המבצע הייתה התפיסה של גישה עקיפה, יצירת תנאים להשמדה, ואחר-כך, אם לא יבואו התפוררות הכוח האויב וחסולו ממילא, נחוץ היה להשיג את השמדתו באמצעות כלי מתאים. אפילו הייתה אחת ההתקפות נעצרת, גם אז היה מאזן הכוחות נמצא מופר עלידי "יצירת התנאים" העקיפה והבטחת חופש הפעולה לעצמנו, ולא הייתה מניעה להמשיך בפיתוח המבצע. אלא שבגלל הפרת תפיסת היסוד, אשר אירעה בפתח המבצע, אבד הכלי שנועד לקצור את הפירות של סך כל הפעולות, אשר יצרו את התנאים להכרעה. והמטרה – לא במלואה הושגה.

יתר-על-כן, תכנון צבאי – אין להפרידו מנתונים פוליטיים. תיאורטית, אליבא דכל בית-ספר צבאי, חטיבה שנותקה משתי האחרות וכותרה – הרי זה, לפי "כללי המשחק", ניצחון בטוח. אך כשישנן הכרעות אר"ם, הפוגות ומגבלות פוליטיות, עשויות הן לגרוע מן התנאים להשגת הכרעה, אשר לכאורה נוצרו.

ועוד אי שלמות הייתה בהישגו הגדול של מבצע "יואב": כשם שלא הושגה ההשמדה הסופית בגזרת פלוגה-מנשייה, כן לא הושג ניתוק מלא – וממילא אף לא השמדה – באיזור החוף. ליד בית-חננון אומנם חסמנו עד כ-500 מטר מהחוף, אך דרך ה"סדק" הזה יצאו והסתלקו (אף כי השאירו חלק מצידון) כשתי חטיבות מצריות, מפקדות ועוד יחידות.

נכון אומנם שבאף ספר צבאי אין ציון לאפשרות כזו, אבל עובדה היא, כי כ-500 מ' מנתיב נסיגה זה שבחולות שפת הים נמצא גדוד על מקלעיו, והמצרים בכל זאת

הסתלקו. אין זה שייך, בעצם, לסוגיית הגישה העקיפה, אך זה שייך לתנאי הלחימה שלנו.

מה סיכומם של שני מבצעים אלה זה מול זה?

ב"ג'יס" היה ביטוי אופייני לגישה הישירה: שבירת ההתנגדות, אך למעשה לא הושג דבר (שאלה נפרדת היא, האם התאימו אז המסיבות להשגת המטרה). ב"יואב", שהיה בנוי בראשיתו על גישה עקיפה, על שאיפה לשלול מהאויב את חופש הפעולה ונכונות להניח השמדתו לסוף (אם לא יבוא בינתיים חיסולו מאליו), לא הושג כל מה שמבצע זה יכול היה להשיג, וזאת בשל היתפסות לגישה ישירה והפעלה מוקדמת מדי של האמצעי העיקרי שעתידי היה להידרש, אם לא תבוא ההכרעה הסופית מעצמה.

אין לדעת האם ההיסטוריה הרשמית העתידה שלנו תהיה תמימת דעים עם הערכה זו, שאינה אלא דעת פרט, של מבצע "יואב", הנחשב – בצדק – למבצע גדול. אך מבצע זה משמש דוגמה מצוינת להצגת עניין הגישה העקיפה, ובייחוד משום שהופעלו בו באותה גזרה בערך אותם הכוחות עצמם כבמבצע "ג'יס". אומנם בהמשכו הוסיפו גם את חטיבת "עודד" (9), אך זה כבר מתייחס להעמקת ההישגים הראשוניים, ונראה כי הייתה זו שגיאה. היא באה לפעול נגד ה"כיס" המכותר במקום כלי ההשמדה שאבד ונעה לאותו קטע בין פלוג'ה לכרתייה (שבו נועדה קודם לפרוץ החטיבה המשורינית), ובדיעבד הייתה זו גישה ישירה שבישירה כלפי המערך שהחל הופך עתה היקפי. חטיבת "עודד" סבלה אבדות ולא הבקיעה, שכן הרבה אבדות או מעט – על כל פנים, ללא עוצמה מספקת אין משיגים הכרעה; כי אפשר לנקוט גישה ישירה – כשמצויה עוצמה כזו, המקנה יכולת להתגבר, ולו אף תוך אבדות רבות, או כשקיימת עדיפות מכרעת בחימוש. אך שני הדברים היו לנו רק לעיתים רחוקות – וממילא לא באה אפשרות זו לידי ביטוי מלא.

נמצא אפוא, כי את מיטב הדוגמה להארת עינינו לחיוב ולשלילה כאחד – אפשר למצוא אף במבצע "יואב" עצמו.

מבצע "דני" – הוא דוגמה מעניינת אחרת.

לכותבי היסטוריה תהיה פרשת לטרון, שעל הדרך לירושלים, בגדר אב טיפוס לגישה הישירה בהתגלמות חולשותיה במלחמת השחרור. אכן, יש ומקום מסוים הופך במהלך ההיאבקות לסמל – ואזי מיטשטשת לגביו תחושת ערכו הצבאי הממשי. ובכך ודאי גם ההסבר לקורות לטרון במבצע "דני".

המטרה שהוגדרה בפקודת המבצע של המטכ"ל הייתה כיבוש לוד, רמלה, לטרון – ואפילו רמאללה; שהרי בפקודה נקרא המבצע בשם הרשמי "לרלר" – ראשי התיבות של ארבע הערים. לראשונה הופעלו עתה מספר חטיבות בפיקוד אחד, אך המפקדה לניהול המבצע מונתה רשמית רק 60 שעות לפני צאת האנשים למסע – אם גם בפועל זה לא היה בדיוק כך.

גם כאן היו בתכנון ניואנסים שונים. אך אין מבחינתנו חשיבות רבה לפרטי ההיערכות. העיקר הוא: התוכנית שלב הראשון הייתה סגירה של מרחב לוד-רמלה (זרוע

הצפון – חטיבת הריון, גדוד מ"אלכסנדרוני" וגדוד מ"קריית"; זרוע הדרום – חטיבת "יפתח"). דהיינו: שוב, בשלב המשנה ההתחלי – יצירת תנאים, סגירה, גישה עקיפה; ואחר-כך כיבוש לוד ורמלה המכותרות. יצוין, כי לתכנון זה קדמו כישלונות של ניסיונות גישה חזיתית באותה גזרה. אף השלב השני נועד להתבצע בדומה: תנועה בכיוון מעלה-החמישה, כשלטרון "נשארת בצד" ואינה מותקפת.

לא כאן המקום לעמוד על פרטי המבצע, אך מכל מקום השלב הראשון בוצע בהתאם לתוכנית. תחילה באה הסגירה, ואחר-כך הריצה הנודעת של גדוד 89 לתוך לוד ורמלה – אותו מבצע בתוככי לוד ואל רמלה, שלא הביא אומנם לכיבוש, אך הביא לידי ערעור הנכונות להתנגדות. ההשתלטות על העיר על-ידי הרגלים של "יפתח", שסגרו מעבר דרום-מזרח וקרבו עתה אליה, באה בלילה.

אכן, לו חל איחור בהכנסת כוח רגלים זה לעיר, לא היה מושג דבר. שהרי עובדה היא, כי למחרת ביצע הלגיון כמעט אותו דבר על-ידי פריצה של כוח משוריין ללוד דרך כל רחובותיה – אך בהבדל שבעקותיו לא בא כוח אשר ינצל את ההימום שהושג. סיכומו של דבר, השלב הראשון היה ביטוי לגישה העוקפת: יצירת תנאים לחיסול ואחר-כך החיסול עצמו.

השלב השני לא בוצע בשיטת הגישה העוקפת (מסיבות שמקורן אינו חשוב כאן). בדומה למתכונת הניסיונות הקודמים נערכה על לטרון התקפה ישירה, ולו כפולה, על-ידי גדוד מחטיבת "יפתח" מזה וגדוד מ"הראל" מזה על כל תוצאותיה השכיחות של גישה ישירה. בסיכום: אי הצלחה.

שוב הומחשה כאן, על-ידי דוגמאות אלה שנבחרו משני שלבי של המבצע, משמעות מושג "הגישה העוקפת", כפי שהיא נראית לכותב טורים אלה: עריכת המבצע לפי קו שהינו בלתי צפוי ופותח אפשרויות פעולה אלטרנטיביות, כשהתכלית היא להשיג בהקדם חופש פעולה וליצור תנאים להשמדת היריב או להשגת המטרה בצורה אחרת. מגמות אלה נתקיימו בגילויים שונים בשלבו הראשון של המבצע, והן הוזנחו בשלבו השני.

יש לציין, כי לגישה עוקפת היו גם גילויים והשפעות שליליים במלחמת השחרור ובמידת מה גם לאחריה, שכן הגישה העקיפה אינה בבחינת תרופה לכול ובכל עת. יש וכדי לבצע מבצע נרחב יותר באורח עקיף חייב הינך תחילה להגיע – ולו באורח פעולה ישיר – בכוח ידוע אל מקום מסוים. שהרי לא תמיד מניח לך כלל המערך את הסדקים הנחוצים, ולעיתים אף צריך ליצור את הסדקים על-ידי גדוד או חטיבה, שלגביהם לא תהיה הפעולה עקיפה כלל, אלא שבאמצעות הישגם זה תיפתח דרך אל גישה עוקפת.

והרי כך עלו במבצע "יואב" גדוד 51 וגדוד 52 על חוליות של מערך מבוצר, שהיה גם דרוך לקראת התקפה עליו.

ברם מרוב חיפושים אחר גישה עוקפת יש והגיעו

גישה ישירה, או ישירה למחצה, במסגרת מבצע של גישה עקיפה.

אכן לאחר כל הגדרות והסתייגויות אלה – מבצעי הגישה העקיפה הם שנתנו את ההשתלטות על איזור חיוני במרכז הארץ, הביאו לשחרור הגליל, הנחילו לנו את מרחבי הדרום. בגבולות אלה "הלך לנו לא רע".

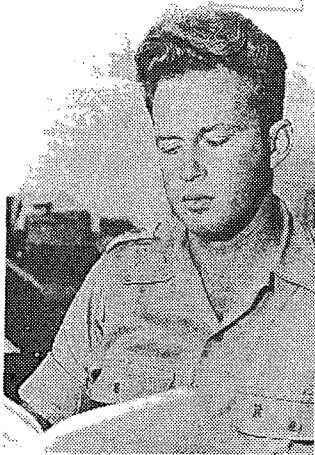

למסקנה, כי אין מנוס מלקבוע שיטה האומרת שיש תמיד לעקוף יעדים מבוצרים מבלי לעלות עליהם. היו זמנים שבהם חדר לתודעתם של אנשים לא מעטים פירוש מוטעה זה, והשתמע ממנו, כביכול, שעלייה בכוח על יעד מבוצר היא בכלל מעשה סכלות. מובן שלא כך הוא הדבר. נכון שלביצוע התגברות כזו על יעד צריך תמיד להבטיח עוצמה מספקת באותו מקום. אך כשמדובר בגישה עוקפת במתכונת כללית רחבה – לא תמיד קיימת האפשרות לחמוק ולעבור בקטע מסוים של מערך האויב על מנת לאפשר את מימושה של הפעולה העקיפה. יש והכרחית לכך תחילה הבקעה "ישירה" או ישירה למחצה.

זאת ועוד. לעיתים, למשל אחרי מבצע "יואב", אין מצליחים לפתח את הגישה העוקפת עד להשלמתה, ויש ומסגרת התנאים להשמדה מתגלית כבלתי מספקת. בשל מסגרת הזמן – ולעיתים אף בשל שינוי בתוכנית או בשל העדר האמצעים המספיקים – אין משיגים השמדה מלאה. מבחינה ידועה אירע דבר דומה גם במבצע "חירם". על כל פנים בדרום, לאחר שנותקו כוחות מצריים ניכרים, מנעה מדי פעם התערבות מבחוץ את השמדתם, ובכך התגלה גם גורם הזמן. מדי פעם הגענו ליצירת תנאים להשמדה, אך לא להשמדה עצמה.

אין לכחש, בזכות מבצעים אלה הושג כיבושם של שטחים נרחבים (מרבית שטחי הדרום, פרט לרצועת עזה). אך גם בכיס־פלוג'ה המנותק לא הגיע הדבר, לאחר הצלחה ביצירת התנאים, לידי השמדת הכוח. ואם כי ייתכן לפרש זאת ככישלונה של חטיבה זו או אחרת (ונגד ה"כיס", למשל, תמיד הופעלה בערך חטיבה אחת) – אין די במענה זה.

האמת היא, שהצלחתנו ביישומה של השיטה העקיפה במלחמת השחרור הייתה חלקית, אם כי הושגו על־ידה תוצאות גדולות. במקרים אחדים היינו ממש אמנים במלאכה השנונה של יצירת תנאים. נראה כי שניים הם הגורמים אשר פעם אחר פעם – בין שהיה זה במבצע "דני" או ב"יואב" או ב"חירם" או אף ב"חורב" – מנעו מאיתנו את הפקת מלוא ההישג המיוחל. ניסיון המלחמה אישר את אשר ניתן היה למצוא גם בהלכה הצבאית: בשביל למחוץ אויב שכותר יש לרוב צורך ביתרון כוח גדול באותו מקום – או במספר (בתנאי חימוש שווים בערך) או בחימוש. אם אי אפשר ליצור יתרון כזה, יש בדרך־כלל צורך בזמן מספיק, בשביל שתהיה לעובדת הניתוק השהות לבוא לביטוייה המלא והמוחשי. מסיבותיה של מלחמת השחרור מנעו מאיתנו לרוב שתי אפשרויות אלו. במסיבות אלה ובתנאים שבהם פעלנו אז – הפרשי כוח לא גדולים ואמצעי השמדה מוגבלים – נתגלתה הגישה העקיפה ה"טהורה", כאשר ננקטה באופן נכון, כמכשיר ראשון במעלה להשתלטות על שטחים. היא ערערה לא פעם את שיווי־משקלם של מערכי האויב. היא, בפני עצמה, לא הספיקה בדרך־כלל להשמדת כוחותיו. השגת תכלית זו שמורה, כנראה, לצירופיהם השונים והמשתנים של שלושה מרכיבים: יתרון כוח מכריע במקום הדרוש, משך זמן הולם, איזון נכון בשילובם של יסודות

המערכה על הדרך לירושלים

(מערכות 182, מרס 1967)

עד לאחר השגת הסכם שביתת הנשק עם מצרים. אני מודה, כשישבתי ועברתי על החומר נוספה לי עוד הרגשה שאינה מקילה עלי. כשאתה יושב עכשיו, כמעט 19 שנה לאחר מכן, ומנסה לראות ולאמוד דברים במושגים צבאיים, במושגי עוצמה צבאית, במושגי כלי-נשק, כפי שאתה יודע שמצויים בידינו כיום וכפי שהיו מצויים בידינו בעבר, אתה רואה את המרחק העצום שעברנו.

חשיבותה של ירושלים

להינתק מהאווירה, מהתחושה, מעולם המושגים הנכון או הבלתי נכון שבו חיינו, ועם זאת לנסות לבחון אותם נוכח עולם המושגים שלנו היום – עלול להביא לטעויות ולאי הבנה. לפני שאגע במערכה עצמה רציתי לעמוד עוד על עניין מכביד (לפחות לגבי) בדברנו על ירושלים. כוונתי לחשיבותה, ואסתפק בכמה מילים.

אני חושב שמוותר לדבר על החשיבות ועל המשמעות הסמלית של ירושלים. כל חייל שנלחם למענה לבטח חש משהו מיוחד בתוקף העובדה שהוא נלחם על ירושלים. לחימתו הייתה משהו סמלי, ולה גם משמעות מעשית – בנותנה לו יתר כוח. זה לא היה רק ערך כשלעצמו, אלא ערך שהפך לכוח. החשיבות האחרת – החשיבות המדינית. איני מתאר לעצמי שמישהו, עוד לפני מדינת ישראל, תוך כדי התקרבות המדינה, תיאר לעצמו מדינה יהודית בארץ-ישראל בלי ירושלים בתוכה.

החשיבות השלישית – האנושית. ריכוז כזה של

המערכה על ירושלים הייתה מסכת אחת שלמה, שקשה להפריד בה את המלחמה על ירושלים ועל סביבתה הקרובה מן המלחמה על הדרך אליה. אלו שתי פנים של אותה מהות. לעיתים אף השיקולים של הפניית כוחות לביצוע הפעולות היו משולבים, והניתוח היה ניתוח מרחבי, ולעיתים אנוס. בדבריי אתרכזו בעניין הדרך, בבעיות הלחימה על הדרך, ורק במשהו אגע בבעיות המערכה על ירושלים עצמה.

חוששני כי כל אדם, שהשתתף כך או אחרת במערכה על ירושלים – נדמה לי לפחות שלגבי דידי זה נכון – קשה לו לגשת לנושא זה גישה אובייקטיבית, וקשה לו להינתק מהרגשותיו, מחוויותיו ומדעותיו האישיות. ואלה לא תמיד הן מושתתות על מירב הידיעה, אך מושתתות הן על הניסיון. ולכן ייתכן, שחלק מדבריי יהיה בבחינת התרשמות אישית (ולו גם בפרספקטיבה של 19 שנים), ואין לראות בדברים אלה מחקר היסטורי אובייקטיבי.

זאת ועוד: נדמה לי שאין עוד חלק של מלחמת הקוממיות שכה יקשה הדיבור עליו – אם אתה רוצה באמת להיות שלם עם עצמך עד הסוף – כמו המערכה על ירושלים. סיבת הדבר – ייחודה של המערכה על ירושלים בהשוואה לכל מערכה אחרת ממערכות מלחמת הקוממיות. כי זאת חובה על כולנו לזכור ולדעת: בימי מלחמת הקוממיות נעשו כל המאמצים שהיו אפשריים בכוחותינו אז כדי לזכות בירושלים כולה. שאלת ירושלים, כיבושה והחזקתה לא ירדה מסדר היום ועמדה לנגד עיניהם של מנהיגי העם ממש שעה-שעה ורגע-רגע לפחות

• מפעולות האיבה הראשונות, שהתחילו בידי אבנים והמטרת כדורים על עוברי הדרך ועד תחילת מבצע "נחשון".

• ממצע "נחשון" עד פתיחת "דרך בורמה".
כוונתי לתאר את הבעיות בכל שלב בתוספת כמה הערות. מובן שכל חלוקה לשלבים היא מלאכותית במקצת. שום שלב לא צץ לפתע. הוא היה תוצאה של תהליך התפתחות שאליו הגיע כתוצאה מהשלב הקודם לו. ואזכיר רק מספר דברים.

עם תחילת השלב הראשון, שכונה המהומות או המאורעות (לפי המינוח של אז) – היינו השלב מנובמבר 1947 עד הפלישה – דרך הפעולה הערבית, מסיבות שעוד אעמוד עליהן, הייתה בראש ובראשונה הטרדת קווי התחבורה: בין הערים, בתוך הערים ובין רבעים שונים. ניתוק כוח ופגיעה במטרות הפגיעות ביותר קרו בעת היותם מחוץ לתחום שהיה מאובטח על ידינו. דרך פעולה אחרת הייתה הטרדה ופגיעה באותם שטחי חיבור בתוך הערים, בין השכונות. מדי פעם גם ניסו לתקוף יישובים, אך לא זה היה המאפיין.

הזירה והכוחות

הדרך לירושלים מוכרת היטב. אופייניים לה שני קטעים: הקטע ההררי משערה-הגיא עד ירושלים ומשערה-הגיא – בשפלה – עד תל-אביב. הכביש הראשי נמצא כמעט כולו באזורים ערביים. נסתכל במפה כפי שהייתה אז ונזכור את יאזור, בית-דגון, רמלה, קובאב, לטרון, בית-מחסיר, סריס, הקסטל, קולונייה, ליפתא. לנו עמדו רק קבוצת היישובים: מוצא, מעלה-החמישה, קריית-ענבים ונווה-אילן. כל הדרך הייתה קו ערבי רצוף ועוין.

זו הייתה הדרך לירושלים על אופיה הטופוגרפי. מי היו

הכוחות הפועלים בשלב זה?

הכוחות שפעלו בשלב זה היו גרעינים ערביים קטנים, שהתרכזו בעיקר סביב עבד אל-קאדר אל-חוסייני, מפקד איזור ירושלים, וסביב חסן סלמה, מפקד איזור רמלה. למען הדיוק – קדמו לגרעינים אלה גרעינים קטנים אחרים, שנעזרו בשכירי חרב: יוגוסלבים, גרמנים ולפעמים בריטים. גרעינים אלה היו נשענים לצורך פעולתם על האזעקה – ה"פזעאה" – שבה נזעקו מאות ואלפי כפריים, שכל אחד מהם היה מפעיל טוב למדי של נשק וגם קלע טוב. בשיטה זו יכלו גרעינים קטנים אלה לרכז לתקופה קצרה קבוצות גדולות של אנשים. פעולתם הייתה קצרה, כי לפזעאה הערבית לא היה אורך נשימה מנהלתי: כל אחד היה בא עם הכאפייה שלו, עם העבאיה שלו, נושא עימו בתוכם קצת אוכל. זה היה הדרג המנהלתי, ואלה היו הסידורים הלוגיסטיים. עד כמה שאלה הספיקו – החזיקו מעמד והמשיכו בקרב. גמרו זאת – לא היו להם שום סידורים אחרים, והיו נאלצים להפסיק את הפעולה. הם השתמשו בשיטות של הנחת מחסומים, מארבים ומוקשים, בעיקר בקרבת כפרים, שמהם ניתן להזעיק, ואלהים ניתן לפזר במהרה את המזעקים.

גורם אחר שהיה אז – הבריטים. תושבי ירושלים

אוכלוסייה שנאבק ונלחם על חייו ועל בירת ארצו. אם איני טועה, היו אז כ-80 אלף איש בירושלים.

רביעית – החשיבות הגיאוגרפית. אדגיש כאן כמה דברים שיש להם, בוודאי, השלכה גם היום. מפת ישראל מלמדת אתכם שבמרכזה – מעפולה עד באר-שבע, מן הירדן עד הים התיכון – יש עצם גיאוגרפי אחד, שמבחינת ניתוח משמעותו הצבאית הוא גורם דומיננטי; זהו קו הרכס המרכזי המתמשך מחברון עד שיפולי ההרים של ג'נין וקצת צפונה להם. איני רוצה להפליג אחורה ולעמוד על החשיבות שהייתה לאוכלוסייה יהודית דווקא בחלק זה של הארץ בתקופות קדומות; אולם לפני מלחמת הקוממיות ובזמנה היו ירושלים ובנותיה המאחז היהודי היחיד בעצם גיאוגרפי-טופוגרפי שחשיבותו האסטרטגית רבה. היישוב היהודי דאג לרכז אוכלוסייה בירושלים ודאג להקיפה בשרשרת נקודות עבריות: מדרום – גוש-עציון, מצפון – עטרות ונווה-יעקב, ובמערב שימשו כגשר אל השפלה – קריית-ענבים, מעלה-החמישה, נווה-אילן, נחלת-יצחק. נעשו גם צעדים להקים קשר אל בית-הערבה ואל קליה בצפון ים המלח. הנקודות שהיו לנו בשטחים הללו לא היו פרי מקרה. הן היו פרי תפיסה, פרי ניסיון ומאמץ התיישבותי יהודי ממושך. היו תוכניות במפקדת ה"הגנה" להוסיף נקודות מאחז נוספות באזורים אלה, אך בשל גורמים שונים, בעיקרם כלכליים, לא נסתיע הדבר.

מיום פלישת צבאות ערב, וגם לפני כן, הייתה העיר – עם ריכוז האוכלוסייה היהודית – נצורה. ירושלים הייתה העיר היחידה שלא רק שהייתה נצורה, אלא הייתה גם קו חזית בעת ובעונה אחת – קו חזית שכל אחד מתושביה חש יום-יום ושעה-שעה במשמעות של היות העיר נצורה בקו החזית. אני הייתי בתוך ירושלים מתחילת המצור ועד פריצתו. חסר לי הכושר הספרותי לבטא מה זה להיות נצור, מה זה להיות מנותק, מה זה לחוש את התגובה של חייל נלחם וחש את התחושה של אוכלוסייה נצורה.

המלחמה על ירושלים כללה גם מערכות על יישובים שחוסלו מצפון לירושלים, מדרום לה וממזרחה. בתש"ח לא היה בארץ אף יישוב אחד שכבש האויב ולא שוחרר על ידינו, מלבד כפר דרום. אך אין אף דוגמה אחת לאשר קרה אותה שנה את יישובי גוש-עציון, העיר העתיקה, עטרות ונווה-יעקב. לא הייתה דוגמה של יישוב שלם שחוסל בדם קר, כפי שקרה בכפר-עציון, ולא היה גורל כגורלו של הרובע היהודי שיובא לידי כניעה וילך לשבי. כל שעבר על ירושלים ואזורה מייד אחתה והופך את המערכה על ירושלים אולי לקטע הטרגי ביותר של מלחמת הקוממיות. מכאן הקושי, אך גם הכבוד, כשאנו מדברים במערכה על ירושלים.

המערכה על הדרך

שלבים

את המערכה על הדרך הייתי מחלק לשלבים אלה:

עוינים לנו.

לדעת, המאפיין את מבצע "נחשון" בפועל ממש היה צירוף של כמה דברים:

• הפשיטה על מפקדת חסן סלמה והריסתה – פעולה ששיטקה את הכוח הערבי העיקרי, שפעל נגד השיירות בקטע המערבי.

• הקרב על הקסטל, שבו נהרג עבד אל-קאדר אל-חסייני, ובו נשברה במידה מסוימת שיטת ה"פזעאות", ועורער הכוח הערבי, שפעל בקטע המזרחי.

• כיבוש דיר-מוחסיין והריסתו ומניעת היותו מחסום של ממש על הכביש. פעולה זו איפשרה לנו, יחד עם התגברות כושרנו הארגוני, לרכז שיירות ולאבטחן.

הצירוף של שלוש הפעולות האלה נתן לנו משך נשימה מסוים, שהביא לסדרה של שיירות אספקה שעלו לירושלים במבצע "נחשון". מה-7 באפריל ועד ה-20 בו, במשך 13 יום, עלו שיירות גדולות לירושלים.

מבצע "הראל"

תוך ארגון השיירות האלה והעברתן הוקמה חטיבת "הראל" והוחל במה שהיה צריך להיות מבצע "הראל" – המשך שמירת קריהספקה פתוח לירושלים. שיטת הפעולה שנקבעה למבצע זה נועדה לשלב ולמלא שלוש מטרות:

• המשך הפגיעה בכוחות אויב המסוגלים לפגוע בתחבורתנו.

• המשך הריסתם של בסיסי הפעולה לאורך הדרך.

• אבטחת שיירות לירושלים.

ב-17 באפריל נראה כי האויב התאושש. נפתחה אש על שיירה – פעם באיזור בית-איקסה ופעם באיזור לטרון. אני הייתי אז מפקד חטיבת "הראל", וראינו צורך לחזור ולהלוך במקומות התורפה לפני המשך השיירות. באותה תקופה הגיעונו ידיעות (אחרי-כן הסתבר שהיו מוטעות), כאילו הבריטים עומדים לפנות את אזורי הביטחון שבתוך ירושלים. זה היה בין ה-15 ל-19 באפריל. משום מה רווחה הדעה שהם יפנו את ירושלים עוד לפני ה-15 במאי, ואז – בגלל העדר כוחות – החליט מי שמוסמך היה להחליט, שחטיבת "הראל" (אותו כוח שצריך היה לקיים את נתיב ההספקה לירושלים פתוח בשיטה שגובשה במבצע "נחשון") תועלה לירושלים, תעזוב את הדרך ותימצא בכוננות לתפיסת האזורים שבידי הבריטים. ב-20 לחודש עלתה חטיבת "הראל" עם שיירת האספקה האחרונה, ונדמה לי הגדולה ביותר, לירושלים. השיירה הותקפה. נהרגו רבים, איבדנו עשרות מכוניות עם אספקה. ואף-על-פי-כן הגיעו השיירה והכוחות לירושלים. אזכיר שגם בעת "נחשון" וגם בעת "הראל" היה גדוד אחד מרוכז בשפלה בנען, וגדוד אחד ניתן לצורכי ליווי שיירות. כדי לרכז את חטיבת "הראל" בתוך ירושלים ולהשתלט עליה הופקרה הגזרה הזו בידעין.

מבצע "יבוס"

לא ארבה בפרטים באשר למה שהתרחש בתוך ירושלים. שלב ראשון: ישבנו בציפייה, בזבזנו הרבה ימי לחימה.

ודאי זוכרים את כל מבצרי ה"בווינגרדיס", זוכרים את מגבלות יכולת הפעולה שלנו באותה תקופה. הבה נזכור קצת גם את עצמנו: כוחות קטנים, לא רבים, מפוזרים יחסית, עם אפשרויות מוגבלות לתנועה בגלל הגורם הבריטי, ובמיוחד מוגבלים ביכולת להפעיל כלי-נשק. כתוצאה מפני הדרך ומן המגבלות הנזכרות יכול היה מילוי המשימה של קיום קשר אספקתי לירושלים להתבצע רק בצורה אחת – צורת שיירות הנתונות לאבטחה צמודה.

הליווי הצמוד

לא הייתה יכולת, ואף לא טעם, לרכז כוחות (באותם שבועות ראשונים) כדי לכבוש משהו. הבריטים ממילא לא היו מאפשרים לנו זאת, ולא היה ביכולתנו להביא לידי ביטוי את הכוח או אף לגבש אותו בשלבים הראשונים. אם כי קשה כיום לחזור לזה אף בדמיון, העובדה היא, שהבריטים היו תיכף מפרקים את נשקנו. לכן התפתחה שיטת השיירות על מלוויהן.

בשלב הראשון הייתה זו שיירה של כלי-רכב לא משוריינים. בשלב השני, לאחר התגברות כושר הפגיעה, אך עדיין בלי שהבריטים יאפשרו לנו מעבר לפעולה בהיקף יותר גדול, פנינו לארגון השיירות המשוריינות – לכל אותן סיוט של שיירות, של מלווי שיירות, שהיו מחכים כל יום לתורם להיפגע, ואשר ערכו חישוב סטטיסטי כמה יהיו הנופלים בתוך 3 – 4 ימים. במצב זה, בחודשים פברואר-מרס, כשקרב מועד הפיניו הבריטי, התערער מצב הביטחון בגלל הזרמה רבה יותר של נשק לערבים, התארגנות יותר גדולה אצלם. שיטת השיירות הגיעה לפשיטת רגל. זכורים היטב אסונות שיירת נבי-דניאל, שחזרה מגושעציון, והשמדתה של שיירה אחרת שיצאה ליחיעם. האחרונה שסתמה את הגולל על השיטה הזו הייתה השיירה שיצאה לדרך בסוף מרס, הותקפה ליד חולדה וסבלה אבדות ניכרות בהרוגים, בצידוד ובשריוניות פרימיטיביות.

מבצע "נחשון"

השיטה הזו הגיעה למיצוי מלוא יכולתה ושוב לא ענתה על הדרישות. בגלל התרופפות השלטון הבריטי גברה יכולת הפעולה של הערבים, אך גם אנחנו התעצמנו. הגיע השלב השני, החל במבצע "נחשון".

משמעותו היסודית הייתה: תמה תקופת השיירות ופעולות התגמול המוגבלות, והגענו לשלב של השמדת בסיסי אויב והחזקת שטחים עוינים בידינו. במבצע "נחשון" הפעלנו לראשונה כוחות גדולים. גם זה היה הישג, גם בכך הייתה העזה, אך משמעותו של המבצע הייתה ליווי שיירות ופעולות תגמול, כיבוש שטחים והריסת בסיסי פעולה ששימשו נגד השיירות. מבחינה זו לא חשוב אם חלק זה או אחר של הפעולה בוצע ממש על-ידי כוחות שרוכזו למבצע "נחשון" או על-ידי כוחות אחרים.

השלב השני, אם כן, תחילתו ואפיונו הם פעולות ביחידות גדולות וכן כיבוש שטחים והריסת בסיסי פעולה

חיכינו. דומני שלאחר שבוע אומת סוף־סוף, שהבריטים אינם מתכוונים לצאת אלא בקרבת ה־15/14 במאי, ואז בוצעו הפעולות הידועות בכינון מבצע "בוס". לא אפרט, כי הן נוגעות ללחימה בירושלים עצמה לקראת הפינוי הבריטי. אזכיר רק שניים־שלושה ראשי־פרקים: מבצע "בוס" היה צריך לתת לנו בארבעה שלבים את כיבוש ירושלים ואת הקישור עם צפון ירושלים. הפעולה הראשונה הייתה צריכה להביא לכיבוש נבי־סמואל ושועפת. בפעולה הזו לא הצלחנו לקחת את נבי־סמואל, אך שועפת נלקחה. בניסיון לכבוש מחדש את נבי־סמואל נכנס לקרב הלגיון הערבי שהיה ברדאר. בקרב זה נפלו 44 הרוגים מגדוד אחד, והמשימה לא הושגה. פעולה שנייה הייתה מיועדת ליצור גישה לאוניברסיטה. הגדוד החמישי כבש את שיח־ג'ראח, אך פונה משם בכוח על־ידי הבריטים. הפעולה השלישית הייתה מיועדת להבטיח את הקישור לדרום ירושלים: תלפיות, ארנונה ורמת־רחל. זאת על־ידי כיבוש קטמון. פעולה זו בוצעה בהצלחה. הפעולה הרביעית הייתה צריכה להתבצע מכיוון הר הצופים לכיבוש "אוגוסטה ויקטוריה" וטור־מלכה. פעולה זו נכשלה בגלל תאונה טכנית – התפוצצות הדוידקה.

מבצע "מכבי"

בתום הקרבות על נבי־סמואל, שיח־ג'ראח, קטמון והר הצופים התגבשה הידיעה, שהנה ממשמשת ובאה הפלישה של צבאות ערב. חטיבת "הראל" נצטוותה לעזוב את העיר ולשוב לנסות לפתוח את הדרך לירושלים, שנעזבה ב־20 באפריל. במשך שבועיים אלה הקימו בה הערבים מחסומי אבנים, ונוצרה העובדה של ניתוק מוחלט של העיר בערך מאיזור נווה־אילן ועד גזר וחולדה. ואז (ב־8 במאי) החל מבצע "מכבי", שתפקידו היה לחזור ולפתוח את הדרך. הכוחות שפעלו בו היו: חטיבת "הראל" על שני גדודיה וגדוד אחד מחטיבת "גבעתי" (גדוד 51) ואחרי־כן גם גדוד 52.

התוכנית הייתה פשוטה: לחסל את כל הבסיסים או לתפוס את המערך הצפוני במקביל לדרך, בעוד שהכוח מדרום יתפוס את לטרון ב' ואחרי־כן, בפעולה מתואמת, יכבוש כוח אחד את לטרון וכוח אחד את דיר־איוב. פרטי האירועים ידועים. הקרב על איזור בית־מחסיר נמשך הרבה יותר זמן מהמתוכנן, ונגרמו בו יותר אבדות מכפי ששוער. כיבוש האיזור הזה הושלם רק ב־13 במאי. ועד תאריך זה הוחזק בידי האויב וניתנה לערבים שהות להתארגן.

בפיקוד הערבי הוחלט להפנות לאיזור לטרון את צבא־ההצלה של קאוקג'י. צבא־ההצלה החל לתקוף את הכוחות שבשפלה. הכוח שלנו שהתקדם נתקל בשריוני צבא־ההצלה ובשלב יותר מאוחר בכוחות בריטיים, שעדיין לא פינו את משטרת לטרון. הבריטים הפעילו את הטנקים שלהם נגד הכוח שלנו שבא מן השפלה. למעשה נכשל השלב הראשון של המבצע. אנו החזקנו את השטח עד באב אל־ואד מכיוון ירושלים ועד למחנה לטרון ב' מכיוון

השפלה.

אשר להעברת השיירות; בשלב זה הוחלף גדוד "גבעתי", ונעשה ניסיון נוסף להעלות שיירות. מליל ה־15/14 ועד ליל ה־18/17 נפתחה הדרך מדי לילה.

הגדוד הרביעי כבש בלילה הראשון את בידו, וגדוד של "גבעתי" כבש את לטרון בשלב ראשון. חיכינו לשיירה כי תבוא, אך התברר שהיו שלא האמינו בהצלחת הפעולה. השיירות לא היו מוכנות, והגיעה שיירה שזכתה לכינוי "שיירת היתום", כי מנתה רק מכונת אחת.

למחרת פעלו שוב שני הגדודים ותפסו את כל המוצבים, ואז התברר, כי השיירה לא אורגנה. חיכינו לה כל הלילה, והיא לא באה. בלילה השלישי באה. זו הייתה השיירה האחרונה שהצליחה לעבור לירושלים והיא מנתה כ־30 משאיות. זה היה בליל ה־18/17 במאי. גם אני וגם מפקד הגדוד שפעל בעבר השני טענו שאיננו מבינים את השיקול: למה לא להחזיק את השטח בידינו גם ביום? אנו, המפקדים, ראינו יכולת לכך. אך היו שיקולים של רמות גבוהות יותר. הפלישה המצרית התקדמה, וגדוד 52 הורד מלטרון והוצב אל מול המצרים. בינתיים נשבר צבא־ההצלה למעשה בהתקפות שנערכו עליו, והלגיון הערבי עדיין היה שרוי בקרבות על ירושלים עצמה. לטרון הייתה ריקה למחצה במשך 3-4 הימים האלה. כוחות "הראל" – הגדוד הרביעי אחרי כל קרבות בית־מחסיר והגדוד החמישי אחרי כל קרבות החלק הצפוני לדרך ירושלים – היו גדודים מרוסקים. בכל גודו כבר נפלו כמעט מאה הרוגים. גם לפני כן לא היו גדודים אלה גדולים, והיו בהם מאות פצועים. גדוד 52, שיחד עם "הראל" היה יכול להבטיח את החזקת לטרון, נלקח, כאמור לעיל. אז, בין ה־18 בחודש ועד התקפת חטיבה 7 על לטרון, בליל ה־25/24 (דומני שיום או יומיים לפני ההתקפה של חטיבה 7) ראינו את השיירה של הלגיון הערבי נכנסת ללטרון. וכשהגיעה חטיבה 7, שהייתה חטיבה ירוקה ולא בשלה, מורכבת רובה מאנשים שאך אתמול ירדו מן האונויה, נמצאה פנים־אל־פנים עם הכוח החזק ביותר שהיה עד אותו זמן בלטרון. ותוצאות התקפותיה ידועות.

תוך כדי ההתחבטות שלנו כיצד להקים קשר בין באב אל־ואד לשפלה היה ניסיון של פיקוד "גבעתי" לערוך איגוף צפוני יותר. אך שוב, בלחץ המצרים נלקחה חטיבת "גבעתי", והניסיון נעזב. חטיבה 7 ערכה את שתי התקפותיה – הראשונה בין ה־24 ל־25 במאי והשנייה בין ה־29 ל־31.

דרך "בורמה"

בלטה מאוד העובדה שאנו שולטים על רוב הדרך לירושלים, ורק קטע של מספר קילומטרים הוא המונע מאיתנו קיום קשר ישיר. בהזדמנות מסוימת התגלה לנו נתיב צדדי, שדרכו ראינו אפשרות לפתוח קשר, שיהיה מחוץ לטווח הפעולה של הכוחות המצויים בלטרון. על אף כישלונה של חטיבה 7 בכיבוש לטרון היא שיצרה את

לקחי סיני

(מערכות 178-179, אוקטובר 1966)

אין כוונתי לבחון כאן את מערכת סיני בסוג זה של ניתוח. נוהגים לומר בדרך אירוניה על הגנרלים, שהם מתכוננים למלחמה הבאה כפי תלמודם במלחמה הקודמת. מאז "קדש" ועד היום נשתנו הרבה ממרכיבי היסוד – הן בסוג כלי-הנשק ובאיכותם והן במספר הכלים שיופעלו בהתנגשות אם תקרה; ואף הרקע המדיני, שהיה מסגרת לפעולות סיני, לא יחזור שנית. לפיכך לא אנתח מהלכים, אלא אנסה להתרכז בעיקרי ההישגים של מבצע "קדש" – אלה שמשמעותם לא רק בעבר, אלא גם בהווה ואולי אף בעתיד. גישה כזו לבחינת מערכה שבעבר יש לה מגבלות משלה, ועיקרן בכך, שבראייה לאחור יש נטייה לראות את הדברים בצורה מאוזנת, שהיא לפעמים מנותקת מהקשרי המושגים ומאופני הראייה, שקבעו לא במעט את דמות המערכה בשעתה. זאת ועוד. אין זה קל להשתחרר לעיתים מיחס רגשי למערכה, שהפכה גם לאגדה יפה, ולא קל לעמוד על עובדות ולהגיע למסקנות, שלפעמים אינן תואמות הלך רוח זה.

בכוונתי לחלק את דבריי לפרקים הבאים:

- הישגי "קדש", ובעיקר אלה שלהם משמעות בהווה ובעתיד.
- מה לא הושג ב"קדש".
- הדברים שסביר שהיו מיוחדים ואופייניים ל"קדש" בלבד, וספק אם יחזרו בעתיד.
- הדברים מלקחי "קדש", שיש לטפחם ולהעמיקם. בתיספר צבאיים מלמדים את אמנות ניהול המלחמה, ובלמוד זה כללי "עשה" ו"לא תעשה". אך כל קרב, כל

כאשר באים לבחון מערכה צבאית, אפשר לעשות זאת מזוויות ראייה שונות. אפשר לבחון את המערכה על מהלכיה השונים: האם מוצו בה באמת כל האפשרויות על-ידי צד זה או אחר בהתאם למשימותיהם? האם כלי-הנשק השונים הובאו לידי ביטוי מקסימלי? האם המפקדים, על דרגותיהם השונות, הוכיחו מנהיגות, כושר החלטה ויכולת למצות כהלכה את האפשרויות המזדמנות בקרב? והאם הכוחות הלוחמים גילו אותו כוח לחימה, שבלעדיו לא הנשק ולא המהלכים הטקטיים הנכונים יכולים לבוא לידי ביטוי שלם?

— נזהר בצוננים". את מסקנות המשטר המצרי ממצע "קדש" ניתן לסכם בשתי נקודות עיקריות:

- התמודדות עם ישראל היא מבצע צבאי קשה, המחייב מאמצים ואמצעים אדירים. הכנתם של אלה ובנייתם ויצירת המסיבות המדיניות שתאפשרנה להביאם לידי ביטוי הינן מעשים גדולים, מורכבים ומסובכים, שלא היום או מחר יהיו נכונים להם. אפשר להסיק זאת מדברי מנהיגי מצרים בהזדמנויות שונות, כמו, לדוגמה, בנאום עבד א-נאצר לרגל ה-1 במאי 1965: "בוא יבוא היום, שהערבים אכן יצליחו לגייס 3-2 מיליון חיילים, ואז לא יהיה לאל ידה של ישראל לעמוד בפני מיליונים אלה. לנו יש כוח אדם, ובכוח זה יכולים אנו להיות בעמדה עדיפה על ישראל".

בנאומו בוועידת "ארגון השחרור הפלשתינאי" בקהיר ב-31 במאי אשתקד אמר עבד א-נאצר: "האם נוכל להילחם בצורה ספונטנית? לא ולא! עלינו להיערך, להצטייד ולהתכונן כדי לעמוד מול ישראל ומול אלה העומדים מאחורי ישראל". בנאומו בהזדמנויות נוספות — בקהיר ובמוסקבה בקיץ 1965 ובאלכסנדריה בקיץ 1966 — הוסיף עוד, כי מלחמה בישראל ובעומדים מאחוריה מחייבת כוננות והצטיידות, פיתוח תעשייה וחקלאות ותכנון מושלם. והוא חוזר ומדגיש בדבריו, כי אם רוצים מלחמה בישראל, יש להצטייד ולהתארגן בצורה שתודא מראש יחסי כוחות צבאיים ומסיבות מדיניות, אשר יודאו מצידם את ההכרעה במלחמה עוד טרם החלה.

- המלחמה של הערבים בישראל אינה ניתנת לחלוקה לשיעורים. לקח זה נלמד מהפעלת ה"פידאיון", שנכשלה והביאה בעקבותיה את מערכת סיני. מאלפים בעניין זה דברי עבד א-נאצר בהזדמנויות שונות — ובמיוחד בשיחה עם מי שהיה סגן נשיא קע"מ, אכרם חוראני הסורי, שבה אמר (על פי חסינין הייכל ב-18 במאי 1962): "אינני מכיר דבר, ששמו פעולות 'צבאיות למחצה'. יש מלחמה ולא 'מלחמה למחצה'. זה מזכיר לי את מלחמת 1948, שאכן הייתה בבחינת פעולות 'צבאיות למחצה' מן הצד הערבי". בהגיע הרגע שבו יהיה עלינו להיכנס למלחמה, חייבת זו להיות כוללת. מה יהיה, אם נפתח ב'מלחמה למחצה', אשר תפתח למלחמה מקפת בעוד אנו בלתי מוכנים למאמץ המכריע?" והדברים נשמעו טוב בכנס אש"ף לאמור: "עלינו להיות גלוי לב ולקבוע, כי קודם כול יש להבטיח הגנה ערבית, ובאותו זמן גם נתכונן להשיג את מטרותינו העיקריות..."

מאז תום מערכת סיני ועד היום רואים אנו, ששני עקרונות אלה הם המכוונים והמדריכים את מדיניות המשטר הנוכחי במצרים כמעט בכל שאלה ביטחונית-צבאית הקשורה בישראל. כך הוא באשר לקיום השקט בגבולות ישראל-מצרים ובהשגת כוח החירום של האר"ם על מכונו, וכך בסוגיית חופש השיט במצרי אילת — שני ההישגים הבולטים, המוחשיים והממשיים של מערכת סיני. וכך אף לגבי הבעיות החדשות שצצו מאז, כמו פעולות ה"פתח" ו"המלחמה העממית" — שלהן מטיפה סוריה — וכך גם באשר להפעלת המוביל הארצי ולעמידתה

מערכה וכל מלחמה נמדדים בראש ובראשונה בתוצאותיהם. אין חשיבות רבה, אם התוצאות הללו הושגו על פי כללים נכונים או בלתי נכונים של ניהול מלחמה, ואם המסיבות הצבאיות והמדיניות בשעת מעשה היו קבועות ועומדות או משתנות. מלחמה היא מאבק אכזרי, שמבחנו העליון הוא הצלחה, וכל השאר הם דברים משניים לחלוטין.

לכן עלינו להדגיש בראש ובראשונה, שמבצע "קדש", בתוצאותיו הצבאיות, היה מן המבצעים המוצלחים ביותר של צבא הגנה לישראל עד כה. ואין זה משנה כלל, אם היו לכך תנאים מסייעים, שאין להניח כי יעמדו לנו גם בעתיד.

ההישג הראשון והחשוב בעיניי מכולם הוא, לדעתי, הישג משולב, בחינת מטבע ששני פנים לה. הראשון — חיזוק כוח ההרתעה הישראלי והעמקת התודעה הערבית, כי פעולה מלחמתית נגד ישראל היא קשה ביותר, וטמונות בה סכנות רציניות. והשני — הדגשת יכולתה הצבאית של ישראל והגברת ביטחון צה"ל בכוחו. לא נוכל לעמוד נכונה על משמעות זו, בלי שנסקור לאחור את התקופה שקדמה למערכת סיני. משטר כת הקצינים של עבד א-נאצר קם במצרים ב-1952 בעקבות הדחת המלך פארוק על רקע הכישלון המצרי במלחמת הקוממיות, אך לא הייתה זאת הסיבה היחידה למרירות שהצטברה במצרים נגד משטר המלך פארוק. המפלה במלחמה עם ישראל שימשה כקטליזטור, שעורר את שאיפת כת הקצינים להתאגד ולבצע את הפיכה. באופן טבעי השקיעה כת הקצינים לאחר ניצחונה מאמץ בחיזוק עוצמתו של הצבא המצרי ובניסיון לחולל מהפכה בדמות החייל, הקצין והיחידה המצריים. כאשר נחתמה עסקת הנשק עם בריה"מ, גבר החשש, כי מהפכה חברתית בצבא המצרי, שתשולב בהתעצמות רבה בכלי-נשק חדישים ומשוכללים, עלולה להוביל להתחזקות גדולה של מצרים, ובעקבותיה — לסיכון ממשי שיעורערו יחסי הכוחות בין ערב לישראל. גם משקיפים צבאיים מעולים שביקרו במצרים לא יכלו שלא להתרשם (התרשמות שהוכחה לאחר מכן כשטחית) מהשוני ומהשינוי בדמותו של צבא זה ובצידו. נסתמנה בבירות סכנה, ששליטי מצרים החדשים יעריכו הערכה מוגזמת את כוחם הצבאי, דבר אשר יביאם לאמונה, שיכולים הם לקרוא תגר על ישראל. סביר להניח שהפעלת ה"פידאיון" בהיקף ובמשימות כפי שפעלו בשנים 1954, 1955 ו-1956 הייתה שלב ראשון בתוכנית מצרית משולבת, שנתכוונה לערער את ביטחונה של ישראל ולמוטט את מערכת יישובי הספר. לאחר שלב זה, עם השלמת ההתעצמות וקליטת הנשק הרוסי על-ידי מצרים, יבוא השלב השני — הכרעת ישראל בכוח צבאי באמצעות המפקדה הערבית וההסכמים הצבאיים שמדינות ערב חתמו עליהם באותה תקופה.

תוצאותיו של מבצע "קדש" הוכיחו, שביסודו של דבר, דמות החייל ודמות הקצין ביחידה המצרית לא שונו מהותית. יתר על כן, המסקנות המדיניות-צבאיות שהסיקו שליטי מצרים ממערכת סיני היו בבחינת "הנכווה ברותחין

של מצרים מן הצד לנוכח ההתנגשויות לרגל ביצוע תוכנית ההטיה הסורית. כל זה שריר וקיים כל עוד יחסי הכוחות הצבאיים הבסיסיים בין ישראל לארצות ערב אינם מופרים לרעת ישראל, כל עוד עוצמתה הצבאית של ישראל היא כזו, שאין ביכולתן של מצרים ושל מדינות ערב האחרות לצאת נגדה למלחמה, וכל עוד יודעים הערבים, שישנם עניינים, שהם לגבי ישראל בבחינת "ייהרג ובל יעבור".

בעיניי, זהו ההישג העיקרי והמרכזי של מערכת סיני; וכל ההישגים שעוד אמנה בהמשך הם, בעיקרם, פועל יוצא ממנו. הנקודה השנייה, שאותה ציינתי כ"צד השני של המטבע בעלת שתי הפנים", היא תחושת הביטחון של צה"ל בכוחו והוכחת יכולתה הצבאית של ישראל. במערכת סיני הוכיח צה"ל את התקדמותו הרבה ביכולתו הצבאית מאז מלחמת הקוממיות, במיוחד בכל הקשור בקרב תנועה מהיר של עוצבות שריון, בהפעלת צנחנים לעומק מערכי האויב, כבושר הלחימה המעולה של חטיבות הרגלים, במבצעי הבקעה, בשילוב יעיל של חיל האוויר למשימות אמנעה וסיוע קרוב ובפעולות הזרוע הימית. הישגיו הבולטים בשדה הקרב הקנו – ובצדק – ביטחון בדרך הפעולה, בכושר המפקדים וביעילות המסגרת הכללית. בהכרעה כוללת זו אין חשיבות לטפל בפרטי משגים, שוודאי אירעו במהלך קרב זה או אחר. עם זאת אין להתעלם מכך, כי בהרגשת ביטחון – אם היא מופרזת וחלה על תנאים ומסיבות שבחיק העתיד, שאינם דומים לאלה שהיו במערכת סיני – עלולה להיות תמונה גם סכנה.

הישגיה המעשיים של מערכת סיני הם, כאמור: מצרים פתוחים ושיט חופשי בהם – הישג שהביא לפיתוח הנגב ובמיוחד לפיתוחה של אילת, פתח שערים ואופקים חדשים לפעילות ישראלית במזרח־אפריקה וגשר למזרח הרחוק ולאסיה התיכונה – אפשרויות שאנו נמצאים רק בתחילת הדרך למיצוין.

הישג אחר הוא השקט היחסי בגבול הרצועה, שהפך בשנים האחרונות כמעט לגבול השקט ביותר שבגבולות ישראל עם המדינות הערביות השכנות. היום קשה אף להעריך את משמעותו של שקט זה לפיתוח יישובי הספר והעיירות החדשות ולפיתוח הנגב בכללו. מי שזוכר את הרגשת חוסר הביטחון, ששררה ביישובים ובדרכי הדרום בשנים 1954, 1955 ו-1956 – רק הוא יכול להעריך את מלוא משמעותו של הישג זה.

★

מערכת סיני העלתה את ישראל בחזקה ובתוקף על מפתו של המזרח התיכון כמדינה שיש להתחשב בה ושכדאי לקשור קשרים עימה, משום עוצמתה הצבאית ויכולתה המדינית. למערכת סיני הייתה השפעה ניכרת על פיתוחם ועל הגברתם של קשרי ישראל עם מדינות לא ערביות רבות באפריקה ובאסיה בהחדירה את ישראל נחרצות להכרתן ולתודעתן. אין זה מקרי כלל וכלל, שקשריה של ישראל עם מדינות רבות באזור זה, שהיו עצמאיות עוד לפני מערכת סיני, עלו ופרחו דווקא לאחר

המערכה. כן עלתה יוקרתה הצבאית של ישראל בעיני מדינות רבות באירופה וביבשות אחרות, במיוחד לאור האפשרות להשוות את הצלחתה הצבאית של ישראל מול כישלונן, למעשה, של המעצמות הגדולות צרפת ובריטניה בפעולתן באותה תקופה נגד מצרים במסע סואץ. יוקרה זו הייתה בין הגורמים שסייעו להתעצמות צה"ל ולנטייה להגיש לו סיוע צבאי, שכן לא היה ספק לאיש, שהסיוע ניתן לצבא חזק, שבהיות הצידוד בידו יוכל להשתמש בו בצורה ובאופן היעילים ביותר.

לכל מלחמה ולכל מבצע יש מטרות, שלאורך יש לבחון בדרך כלל את ההישגים. כבר קלאוזוויץ אמר, שהמלחמה היא המשך המדיניות באמצעים אחרים. טבעי אפוא, שמערכה צבאית נוחנים לא רק לפי תוצאותיה הצבאיות, אלא במידה לא פחותה, ואף עולה על כך, לפי מידת השגתן של המטרות המדיניות. ואילו בהתרחש מלחמה או מערכה צבאית בהיקף גדול יש מקום לבחון את תוצאותיה לא רק על פי מטרותיה המוצהרות, אלא גם על רקע מכלול הבעיות הרחב יותר, שעליו מתמודים שני הצדדים היריבים.

אין לומר, שתוצאותיה של מערכת סיני הביאו לידי הסדר היחסים בין ישראל למצרים, ואף לא בין ישראל לאחת מארצות ערב. ספק אם בכוחה של מערכה צבאית כלשהי להביא לידי הסדר כזה, אך אין גם להתעלם מן הדבר.

מטרתו של עבד א־נאצר, אם כי זועזע במידה רבה, לא התמוטט כתוצאה ממערכת סיני, וכאז כן היום מהווה מצרים, בראשותו של עבד א־נאצר, את צירופם של פוטנציאל ושל יכולת צבאית ומדינית, המסכנים את ביטחונה של ישראל יותר מכל מדינה ערבית אחרת. מערכת סיני גרמה אומנם שינוי מהותי בגישת מצרים לבעיה הישראלית, אך ספק אם שינתה את מטרותיה היסודיות כלפי ישראל.

מערכת סיני לא הביאה שום שינוי בגבולות ישראל, כפי שהללו הותוו כתוצאה ממלחמת הקוממיות בהסכם שביתת הנשק בין ישראל למצרים. אכן, בעקבות מערכת סיני נוצר מעין תקדים מדיני, שלא היה קים אחרי מלחמת הקוממיות. אחרי מלחמה זו נסוגונו בלחץ מדיני משטחים שנכבשו על־ידי צה"ל בלבנון וביסני. גם בתום מערכת סיני נסוגונו בלחץ מדיני משטח סיני. אך הפעם נסוגונו גם משטח רחב־ידיים – רצועת עזה – שהיה בשעתו חלק מארץ־ישראל המנדטורית, ויש בכך שוני מהותי ניכר בין מלחמת הקוממיות לבין מערכת סיני. אין לשכוח, כמוכן, שבעניין זה לא נותרה ברירה במסיבות המדיניות שנוצרו באותה עת.

את גודלו של צה"ל ואת עוצמתו הכוללת יקבעו:

- הצורך לעמוד בעת מלחמה מול כל צבאות ערב ומול עוצמתם הכוללת.
- איכותו של צה"ל, המלמדת אותנו שאין הכרח להעמיד מול כל מטוס, כל טנק וכל חייל של צבאות ערב אותו מספר של חיילים ושל כלי־נשק ישראלים.
- העובדה שצה"ל הוא צבא אחיד, ושצבאות ערב הם

צבאות של מספר מדינות. באופן טבעי, כשעומד צבא אחיד מול צבאותיהן של מספר מדינות, יש לו כבר יתרון בכך.

בדרך כלל חייב צה"ל להניח, שייגזר עליו לעמוד תמיד בנחיתות מספרית בהשוואה לכלל הכוח הצבאי העומד מולו, ועל אף זאת יהיה עליו למלא את משימותיו – אם בהגנה ואם בהתקפה. אך נחיתותו המספרית הכוללת אסור לה שתבטא גם במקום שבו יבחר צה"ל כנקודת המאמץ העיקרי. היכולת להביא לידי עדיפות כמותית במקום ובזמן שבו בוחר צה"ל להשיג את ההכרעה היא המבחן ליכולת פיקודו. על אף העובדה, שבמצע "קדש" היו כוחות ניכרים מרותקים בגבולות המדינות האחרות, שמא תנסינה להתערב כנגד ישראל, הרי היה לצה"ל, למעשה, יתרון מספרי כולל מול הכוחות המצריים שבזירת סיני.

יתר על כן, המשימה העיקרית והמרכזית של חיל האוויר – נטרול חיל האוויר המצרי והריסתו – לא על-ידו בוצעה בעקבות המסיבות המיוחדות שהתפתחו תוך כדי מערכת סיני. לפיכך יכול היה עיקרו של חיל האוויר, ובמידה מסוימת אף חיל הים, להיפנות למשימות סיוע צמוד לכוחות היבשה.

צירוף מסיבות זה של שנת 1956 סייע להחשת מהירות התקדמותם של כוחות צה"ל מכאן ועזר למוטט את כושר עמידתם ואת רצון הלחימה של המצרים בסיני מכאן. יתר על כן, הודות לצירוף המסיבות ולמהירות הפעולות ניתן היה להשלים פעולה צבאית רחבת היקף כל כך ובעלת תוצאות כה מזהירות באבדות מועטות יחסית. בשום פנים ואופן אסור לנו להניח כיסוד וכןקודת מוצא – הן לבניין כוחות צה"ל בעתיד והן לגבי מושגינו על קשיי הלחימה והאבדות הכרוכות בה – כי צירוף המסיבות המדיניות והצבאיות שהיו קיימות בעת מערכת סיני יחזור גם בעתיד.

אין להטיל ספק שבעת מלחמה, במיוחד באמצעי הלחימה ובתנאי הזירה שלנו, נודע יתרון ממדרגה ראשונה לצד היוזם. במערכת סיני נהנינו גם מיתרון זה. אולם עלינו לערוך את עצמנו גם למצב, שבו נצליח במערכה או במלחמה, גם אם היוזמה בעת פתיחתה תהיה בידי האויב. במערכת סיני, בדומה לשלבים האחרונים של מלחמת הקוממיות, הצלחנו לקיים את המערכה באותה עת בזירת מדינה אחת בלבד. אך גם כאן אסור לנו להניח, שמצב כזה חייב לחזור על עצמו, ואין לראותו כתנאי ליכולתנו לנצח במלחמה. אין ספק שצירוף העובדות הללו – היכולת להילחם בגזרה אחת, היכולת להיות היוזמים במלחמה ולהגיע ליתרון מספרי כולל בגזרה מסוימת – הוא הישג נכבד, המוודא מראש את תוצאות המלחמה. אך עלינו לזכור שאין צירוף זה בבחינת תנאי בל יעבור להצלחת צה"ל במלחמה. אסור לנו לשכוח, וחובתנו לחנך את עצמנו, כי מוטל עלינו למלא את משימות צה"ל, גם אם תנאים מדיניים כאלה לא ייווצרו בעתיד.

גם בעתיד נזדקק לכמה תכונות וכשרים, אשר באו לידי ביטוי בולט במערכת סיני. הדבר הראשון: רמה

וכושר פעולה גבוהים של היחידות, שהופעלו במהירות על פני זירה נרחבת, אשר הקיפה בשלבי המערכה הסופית את כל חצי האי סיני, בקרבות שבהם הופעלו כלי-נשק חדשים, שנקלטו זמן קצר לפני פרוץ הקרבות והשתלבו למסכת אחת שפעלה במהודק, בשילוב ובמהירות.

הדבר השני: רוח לחימה, זו אשר נתנה תנופה לתוכנית הפעולה והביאה לביצוע הפעולה ולמיצוי כל האפשרויות המזדמנות בשדה הקרב; רוח לחימה, אשר חיפשה כל דרך לביצוע טוב יותר ומהיר יותר של התוכניות ושל הפקודות שניתנו במהלך המערכה; רוח לחימה, שנתנה ממשות ועוצמה לאמצעים הישנים והחדשים כאחד והביאה אותם לידי ביטוי מקסימלי.

הדבר השלישי: העזה בתכנון ובניהול המערכה. תוכנית הפעולה, אשר הייתה בנויה על שילוב של רוח תוקפנית, הפתעה אופרטיבית וטקטית וחדירה מהירה אל עומק המערך המצרי בסיני, הביאה כבר בשלב הראשון של המערכה לשיתוק המערכת הצבאית המצרית ולנטרולה. הדבר הרביעי: יחידות המילואים של צה"ל עמדו ברובן במבחן גיוס מהיר ושקט והוכיחו כושר לחימה. עוצמת צה"ל, כבעבר כן בעתיד, מותנית בכושר הגיוס וברמת הפעולה של כוחות המילואים. על חטיבות ויחידות מילואים הוטלו משימות תנועה ולחימה קשות ומורכבות. הבולטת ביותר הייתה פעולתה של חטיבה 9 במסעה לשארם א-שייח', מסע ארוך ומייגע בדרך-לא-דרך, ובסיומו לחימה מול כוח, אשר עמדו לרשותו ביצורים איתנים ונשק יעיל. חטיבה 9 ביצעה מסע מפואר זה ממש תוך גיוסה, ודומני שהוכיחה שאמונו של צה"ל ביכולתם של חיילי המילואים שלו היה מוצדק לחלוטין. אומנם מאז מערכת סיני נשתנו העיתים. אמצעים רבים יותר ומשוכללים יותר יופעלו על-ידי חטיבות המילואים. בשל כך יהיו בעתיד גיוסם ואימונם מורכבים יותר. על אף זאת מאמין אני, שדרכה של מדינת ישראל – לקיים צבא הבנוי על מעבר מהיר בעת חירום מחיי אזרח לחיי לוחם ולתנאי מלחמה – מוצדקת ונכונה היא.

מערכת סיני הייתה אחת מצורות ההתנגשות האפשריות בין ישראל לאחת מארצות ערב. הייתה זו מערכה צבאית, שבה הופגנו יכולתו של צה"ל וכושרו, אם כי במסיבות נוחות לנו. כפי שצינתי קודם לכן, מה שהיה בעבר אינו חייב לחזור על עצמו. לרוב ההפך הוא הנכון. לקח זה מחייב אותנו לבחון בהתמדה בחינה עניינית את המצב המדיני והביטחוני, להתאים את דרכי הפעולה לתנאים ולמשימות ולמצוא פתרון המתאים ביותר למסיבות ללא השתעבדות מחשבתית למה שהיה, לשגרה או למקובלות.

המשך בעמוד 34

מלחמת ששת הימים – מאפיינים

והישגים

(מערכות 256, יוני 1977)

עשר שנים הן בבחינת עבר רחוק בחיי מדינת ישראל. לעיתים קשה מאוד לחזור לעולם ערכים ומושגים שהיה קיים בעבר ובמיוחד בעבר הרחוק. מאז מלחמת ששת הימים שונו המושגים שלנו, צברנו ניסיון בעקבות המלחמה, בעקבות התקופה שבין שתי המלחמות ובעקבות מלחמת יום הכיפורים. על כן חייבים אנו להחזיר עצמנו לעולם המושגים של אז, כי כל ניתוק של שיקולים ושל החלטות מעולם המושגים שהיה קיים באותה תקופה הוא בבחינת תיאור לא מדויק של הדברים. כאשר עוסקים בעבר, חייבים לשפוט על פי עולם המושגים שהיה קיים בתקופה שבה נתרחו הדברים, התקופה שבה נתקבלו ההחלטות.

מלחמת ששת הימים לא הייתה צפויה להתרחש בתאריך שבו התרחשה. הערכת המצב במטכ"ל לא צפתה שבמחצית מאי 1967 ירכזו המצרים את כוחותיהם, ושבתחילת יוני תפרוץ המלחמה. עם זאת הייתה מתיחות, היו תקריות כמעט מדי שבוע בשבוע, בעיקר בגבול הצפוני, והבאנו בחשבון שבמציאות המזרח תיכונית הכול יכול לקרות. העובדה שלא הייתה הערכה שבתחילת יוני תהיה מלחמה לא השפיעה על הכנותיו של צה"ל. צה"ל, כדרכו מאז ומתמיד, התכונן בשני מישורים: מישור ההתכוננות – ההיערכות לטווח רחוק – ומישור הכוננות – ההיערכות למצב שבו תקרה מלחמה מחר.

התהליך המדיני שהביא למלחמת ששת הימים

גיוס הצבא המצרי ומצב המלחמה השורר בין ארצות ערב וישראל מאז קום המדינה אינם שני התהליכים

והחלה לבצע את תוכנית ההטיה. כתוצאה מכך היו חילופי אש, שהתפתחו לתקריות מוגבלות, במידה שהגזרה הסורית לא ידעה כמותה עד אז. הסובייטים אף רצו לחזק את מעמדו של נאצר, שהיה בעל-ברית מלא שלהם. מקור האירועים, שקדמו למלחמת ששת הימים, טמון ברצון הסובייטי-מצרי לנצל את המתרחש בגבול הישראלי-סורי לחיזוק המעמד של מצרים ולאבטחת סוריה מפני פעילות ישראלית. יצוין כי מלכתחילה הייתה כוונה מפורשת שאירועים אלה לא יביאו למלחמה, אם כי גם הסובייטים וגם המצרים היו מודעים שקיימת סכנה כזאת.

כאשר החליט נאצר לרכז את הכוחות המצריים בסיני, לא מן הנמנע שהוא חשב על מתכונת דומה לזו של פברואר-מרס 1960. גם אז הייתה מתיחות בגבול הישראלי-סורי, ומצרים ריכזה בחשאי חלק ניכר מכוחה הצבאי בקדמת סיני. היו אלה כ-500-600 טנקים – מספר לא מבוטל בתקופה ההיא – שרוכזו בסיני, ואשר המודיעין הישראלי גילה אותם בשלב די מאוחר. המטרה המצרית הייתה לאיים על ישראל ולהרתיע אותה מלנקוט פעולה חריפה בממדים גדולים יותר נגד סוריה. מצרים לא תבעה את פינוי כוחות האו"ם מסיני. כאשר התגלה ריכוז הכוחות, ולאור המתיחות הבין-ערבית באותה עת, תקפו מדינות ערב, וירדן במיוחד, את נאצר, והמלך חוסיין התבטא שנאצר מרכז כוחות מאחורי הסינור של האו"ם... נראה שנאצר ריכז את כוחותיו בעקבות מידע מסולף שסופק לו על-ידי בריה"מ, במגמה להניעו לעשות מה שעשה בשנת 1960. אולם עתה הוא עשה זאת בגלוי, וברצותו לשמור על אמינותו בעולם הערבי, הוא ביקש לפנות את כוחות האו"ם בגבול סיני, שהיו פרוסים בין רפיח לראס א-נאקב, ולרכזם ברצועת עזה ובשארם א-שייח'. מכאן ניתן להניח שבשלב הראשון רצה נאצר להימנע מפינוי האו"ם משתי הנקודות שבהן היה מביא הדבר לעימות מידי עם ישראל: פינוי משארם א-שייח' היה מחייב אותו לסגור את המְצָרִים, ופינוי מרצועת עזה היה מקשה עליו למנוע המשך פעולה חבלנית. האו"ם הניח שמצרים אינה רוצה או אינה יכולה להסתכן במלחמה נגד ישראל, ולכן לא הסכים לפינוי חלקי. לאחר שכבר החל לרכז את הכוחות, לא יכול היה נאצר להשלים עם התנגדות האו"ם לפינוי הכוח מהקטע שביקש, ולכן החליט על פינוי כולל. או אז עמדו בפניו אותן שתי בעיות. לאחר מכן בא השלב השני של הזזת הכוחות, שהביא בעקבותיו גם את סגירת המְצָרִים: נאצר לא יכול היה להרשות לעצמו מעבר של אוניות לישראל. בשלב זה ידע נאצר שסבירות המלחמה גדלה, ואז הזיז כוחות רבים יותר כדי להיערך לקראת אפשרות של פעולה התקפית ישראלית. לאחר שסגר את המְצָרִים, החל לחפש דרכים כיצד לגייס את עוצמת העולם הערבי לקראת מלחמה כזאת. בשלב הראשון רצה נאצר למנוע את המלחמה ולהסתפק בהישג מדיני מרשים על-ידי פינוי כוחות האו"ם וסגירת המְצָרִים. בשלב השני היו ההסכם הצבאי עם ירדן ועם עיראק והתביעה להזיז כוחות עיראקיים ולהפעיל את הפיקוד הערבי המשותף על כל הגזרות. כאשר החליט

הבלבדיים שהביאו למלחמת ששת הימים. הייתה זו שרשרת אירועים, שתחילתה בינואר 1964. בתאריך זה התכנסה ועידת הפסגה של קהיר בעקבות הידיעה הוודאית של מנהיגי מדינות ערב, שישראל עומדת להפעיל את המוביל הארצי. המאבק נגד המוביל הארצי החל עוד בתחילת שנות החמישים. הפעלת המוביל הארצי הסתמנה בתודעה הערבית כהישג כלכלי-פסיכולוגי-פוליטי של ישראל, שהעולם הערבי לא היה מסוגל לעכלו באותה העת. ועידת פסגה זו הייתה אחת מוועידות הפסגה הראשונות מאז מבצע קדש, שהיו בה החלטות אופרטיביות. התקבלו בה שלוש החלטות משמעותיות לגבי מלחמת ששת הימים, ולדעתי אפילו עד עצם היום הזה:

- ההחלטה הראשונה הייתה להקים מפקדה ערבית משותפת ולתאם תוכנית התעצמות צבאית כלל-ערבית תוך סיוע בין-ערבי בכספים ובתחומים אחרים. למהלך כזה יש משמעות מעשית, פסיכולוגית ופוליטית בהיערכות העולם הערבי למלחמה כנגד ישראל. כדאי לזכור שהדבר אירע אחר מבצע קדש, כאשר מצרים הותקפה, ומדינות ערב לא שיתפו איתה פעולה. לעובדה זו הייתה השלכה רבה על מצרים, שלא רצתה להיות בודדה פעם נוספת.
- ההחלטה השנייה דיברה על פעולה מוגבלת נגד ישראל על-ידי הטיית מקורות הירדן. ההטיה נועדה למנוע משניים ממקורות הירדן – החצבני והבניאס – להגיע עם מימיהם לישראל ועל-ידי כך לשלול מישראל את הטעם שבהפעלת המוביל הארצי.
- ההחלטה השלישית הייתה להקים יישות פלסטינית. לראשונה בתולדות המאבק הערבי-ישראלי התקבלה החלטה, שביססה את האידיאולוגיה של יישות פלסטינית נפרדת. הביטוי המעשי להחלטה זו היה הקמת אש"ף והקמת צבא פלסטיני.

כל אחת משלוש החלטות אלה קראה תגר על מדינת ישראל והובילה בעקבותיה לחידוד העימות המשותף של מדינות ערב נגד ישראל. בשלב מאוחר יותר בוצעו – במושגים ערביים אומנם – החלטות אלה: הוקמה מפקדה ערבית, הואץ קצב ההתעצמות הצבאית הערבית, הוחל בביצוע תוכנית ההטיה, שהובילה לסדרת תקריות ולהחרפת המצב הצבאי והמדיני בגבול הצפוני, החלה הפעילות החבלנית של הפת"ח, ונקבע שיתוף פעולה בין-ערבי, שבא לידי ביטוי גם במלחמת ששת הימים. במלחמה זו – כמו במלחמת העצמאות ולא כמו במבצע קדש ובמלחמת יום הכיפורים – השתתפו כל מדינות ערב. החלטות אלה וביצוען החריפו את המציאות המזרח תיכונית בהשוואה לתקופה שבין גמר מבצע קדש לבין שנת 1964. כאשר מחליטות מדינות ערב לנקוט קו יותר מיליטנטי-מדיני עם נכונות לפעולה צבאית, הרי שבאופן טבעי בעלת-הברית לכך בתחום המעצמות הגדולות היא בריה"מ. באותה עת הייתה דאגה סובייטית למתרחש בגבול ישראל-סוריה. זו האחרונה נקטה עמדה קיצונית

ספק. לתפיסה זו מספר מרכיבים:

בישראל של לפני מלחמת ששת הימים היה צריך צה"ל להגן על קווים, שהיום זאת אקסיומה שהם אינם ניתנים להגנה. לכן תפיסת הפעולה של צה"ל לא הייתה בנויה על ביצורים, אלא על גיוס מהיר ועל מעבר מהיר למתקפה, או כפי שהיה נהוג לומר אז: "להעביר את המלחמה לשטח האויב".

תפיסת ההתראה הישראלית גרסה שכל כניסת כוחות צבאיים לסיני מחייבת גיוס שממדי השתנו בהתאם לגודל הכוח המצרי שנכנס לסיני. תפיסה זו לא גרסה הישענות על קווי הגנה, אלא היערכות כוחות מתוך מגמה שכל עוד הצבא המצרי – שמשקלו היחסי בכלל הכוחות הצבאיים נגד ישראל היה גדול מכפי שהוא היום – מרוכז בסיני, הרי אפילו אם לא תינתן לצה"ל הרשות לפעול, לפחות יהיה מגויס.

חיל האוויר הכין את עצמו להשיג עדיפות אווירית לא לשמה, אלא כדי לעבור במלוא העוצמה האווירית לשיתוף פעולה משמעותי עם כוחות היבשה במטרה להכריע את כוחות היבשה של האויב.

נקודה נוספת, שנבעה מהנחת היסוד של הצורך להעתיק את המלחמה לתוך שטח האויב ולהביא להכרעה מהירה, הייתה התבססות על כוחות שריון ועל כוחות ניידיים. מלחמת ששת הימים הייתה דוגמה ראשונה להפעלת ארטילריה ניידת בממדים כאלה. במלחמה זו הגיע השריון הישראלי לרמה מפליאה של תותחנות טנקים, מהטובות ביותר בעולם. רמה גבוהה זו הושגה לאחר הפקת לקחים מתקריות אש במהלך "המערכה על המים" בשנת 1964. שיטת הלחימה שלנו לסיכול תוכנית ההטיה באותה עת הייתה ירי טנקים לטווח רחוק, ואז התגלתה רמת תותחנות נמוכה ביותר. הלקח שהופק היה העלאת רמת התותחנות לרמה גבוהה כמו זו שאכן הוצגה במלחמת ששת הימים. בתחום הפעלת חיל הרגלים, הרי ההתקפה על מוצבי אוס-כתף במסגרת פעולת האוגדה של אריק שרון, למשל, היא דוגמה מאלפת לטכניקות לחימה של חיל רגלים ולשיטות לחימה בקרבות לילה.

המלחמה – נקודות מפנה והחלטות אסטרטגיות

כאשר החליטה ממשלת ישראל לצאת למלחמה, היא אישרה לצה"ל לפעול בזימתו אך ורק נגד מצרים בגלל היותה המדינה היחידה שביצעה אקט של מלחמה – סגירת מצרי טיראן. כאשר הציג המטכ"ל את המשמעות האוויריות של ההחלטה המדינית, היה ברור גם לדרג המדיני, שהתקפה אווירית על מצרים בלבד חושפת את ישראל בפני חילות האוויר של סוריה, ירדן ועיראק. הדרג המדיני הכריע, והצבא היה צריך לקבל זאת. אין ספק שהמפתח להתפתחות המלחמה היה מונח במכה האווירית ובהתקפה של אוגדת טל לשם כיבוש אל-עריש בסיוע חסימת האגף של אל-עריש על-ידי אוגדת יפה. ההפתעה הישראלית לא הייתה בעצם ההחלטה לתקוף, דבר שלא

נאצר על הזזת הכוחות, הוא הביא בחשבון שהחלטה מעין זו עלולה להביא למלחמה, אך הוא שאף למנוע אותה. לקראת סוף מאי הוא היה שיכור מההישגים שלו, ולא מן הנמנע שאילו המתנו עוד תקופה, הרי שהתפתחות העניינים הייתה מביאה אותו לידי התקפה על ישראל. זאת לאחר שכוחות עיראקיים היו מתרכזים בירדן או ביהודה ושומרון, שהרי כאשר פרצה מלחמת ששת הימים, כבר הייתה חטיבה ממוכנת עיראקית בשלב של מעבר הירדן. נאצר, אם כן, לא רצה במלחמה, אך סבר שאם בכל זאת היא תפרוץ, הרי שהתסריט יהיה כזה: ישראל תתקוף ותגיע למקום כלשהו; כעבור 24 שעות או 72 שעות יעצרו הסובייטים והאמריקאים את המלחמה, וכמו במבצע קדש יסיגו את הישראלים לאחור, ואז יוכל הוא לצאת כמנצח. נוסף על כך, המצרים יישארו סגורים, כוחות ארם פונו, ותיווצר מציאות מזרח תיכונית חדשה. להערכה זו היו שותפים גם הסובייטים, והם, כמו נאצר, לא שיערו שהתבוסה הערבית תהיה כה גדולה ומוחצת.

תקופת ההמתנה

אלמלא ריכזה מצרים את כוחותיה, לא הייתה ישראל יוזמת מלחמה. ברם אירועי סוף מאי 1967 ביטלו את ההישג הכמעט יחיד של ישראל במבצע קדש: פתיחת מצרי טיראן. סביב צווארה של ישראל הייתה מונחת כעת טבעת חנק מאיימת, והיה ברור שבמצב דברים זה עלולה לבוא גם התקפה ערבית על ישראל. לפיכך היעד המדיני והצבאי הראשון היה לשבור את טבעת החנק על-ידי הנחתת מכה אנושה על הצבא המצרי. וכך, במקביל לתזוזת הכוחות המצריים, החלה ישראל לגייס אנשי מילואים, והחלה "תקופת ההמתנה", שהייתה אחד הדברים הגדולים ביותר שאירעו לישראל. היא הייתה עבור העם והצבא נכס בלתי רגיל לצורך המלחמה ושמירת הישגיה. זאת משלושה טעמים:

★ ישראל אינה אי בודד, היא אינה מנותקת מן העולם, אלא קשורה קשר גומלין עם כל המתרחש בו. עמדתה של ארה"ב הייתה בעלת משמעות ממדרגה ראשונה בשביל ממשלת ישראל, ולכן היא רצתה לאפשר לה לנסות ולהחזיר את המצב לקדמותו. עובדה זו היא אשר הבטיחה לישראל את היכולת לקיים בידה כל סנטימטר שנכבש על-ידי במהלך המלחמה ולא לסגת כל עוד אין פתרון מדיני, ולא כמו ב־1949 וב־1956, שאז הייתה נסיגה ישראלית מוחלטת ללא כל קשר לפתרון מדיני.

★ העובדה שהצבא היה מגויס מספר שבועות גיבשה את יחידות המילואים והפכה את כל צה"ל לצבא ברמה של צבא סדיר.

★ תקופת ההמתנה המחישה לכל אדם בישראל, שכבר מוצו כל הדרכים כדי למנוע מלחמה. היא הנחילה את ההרגשה ש"אין ברירה", וזהו, לדעתי, הנשק האנושי, המוסרי והפסיכולוגי החזק ביותר שלנו.

בשנים שעד מלחמת ששת הימים בנה צה"ל את עצמו על פי תפיסה שהוכיחה את עצמה במלחמה מעבר לכל

היה בלתי צפוי על-ידי צבאות ערב לאחר שרשרת האירועים מה־15 במאי עד ה־5 ביוני, ובמיוחד הכרזת מצב כוננות בצבא המצרי. ההפתעה הייתה טקטית (שיטת הפעולה) יותר משהייתה אסטרטגית. (במלחמת יום הכיפורים, לעומת זאת, הייתה ההפתעה אסטרטגית).

במשך שלוש השעות הראשונות של המלחמה הוכרע חיל האוויר המצרי מעל ומעבר לציפיות שלנו. אין ספק שזה היה מבצע מזהיר, כמעט קלאסי, ללא תקדים בהיסטוריה הצבאית. המתקפה היבשתית באותה עת כמעט שלא הסתייעה בחיל האוויר, למעט מספר מוגבל של מטוסים מדגם "פוגה", שנתנו סיוע יותר בעומק מאשר ממש בקו הראשון. משום החשיבות שייחסנו לכיבוש אל-עריש וכדי להבטיח את כיבושה אם ייווצרו קשיים בהתקפת אוגדת טל, הייתה מתוכננת חטיבת הצנחנים של מוטה להיות מוצנחת בלילה שבין ה־5 ביוני ובין ה־6 בו מאחורי אל-עריש. יחד עם זאת כבר בשבת, ה־3 ביוני, ניתנה הוראה למפקדי חטיבה זו לסייר בירושלים ולהתכונן לקרב על שחרור העיר. לצה"ל לא היו כוחות מספיקים להבטיח ניצחון בגזרה המצרית ויחד עם זאת להיות מוכנים להתפתחויות בגזרות אחרות. אי לכך הוחלט להעביר את החטיבה לירושלים בהדרגה, כל גדוד בנפרד, וההתקפה החלה אור לבוקר יום שלישי, ה־6 ביוני. בתוך מספר שעות הספיקה החטיבה להיערך עם כל ציודה לקראת שינוי ייעודה, והיה זה הישג בלתי רגיל למפקד החטיבה ולחיליה.

ממשלת ישראל רצתה במלחמה נגד מצרים בלבד. כאשר הירדנים החלו להפגזי לכל אורך הגבול, ביקש ראש-הממשלה לוי אשכול המנוח מארה"ב וממנג'ון האר"ם להודיע לירדן שאם יופסקו הפעולות הצבאיות נגד ישראל, היא לא תנקוט כל יוזמה צבאית ותכבד את קווי שביתת הנשק, כולל בירושלים החצויה. (בעת שירותי כשגריר ישראל בארה"ב סיפר לי השגריר האמריקני דאז בירדן, שהוא העביר את הפנייה הישראלית לחוסיין ואת ההמלצה האמריקנית לקבלה, והמלך אמר לו שהפור הוטל, והם במלחמה). עד יום שני בצהריים הייתה נכונה ממשלת ישראל (ממשלת הליכוד הלאומי) לצאת למלחמה אך ורק נגד מצרים ולהשאיר את המצב בינינו ובין ירדן כפי שהוא. ירדן סירבה, וכך הגענו לשחרור ירושלים ולכיבוש הגדה. ביום הראשון למלחמה הייתה ירדן פעילה יותר מאשר סוריה, ולאחר שחילות האוויר של ירדן, של סוריה ושל עיראק תקפו שדה-תעופה ישראלי, רק אז תקף חיל האוויר את חילות האוויר של מדינות אלה. אז גם הותר לתקוף את ירדן, ובשלב ראשון לכבוש את ירושלים המזרחית בלי ירושלים העתיקה ולתקוף בצפון הגזרה בלי לכבוש את ג'נין. עדיין לא ניתן אישור לתקוף בגזרה הסורית.

ביום השני למלחמה – לאחר שאוגדת טל כבשה את אל-עריש, אוגדת יפה הצליחה להגיע לאיזור שבין אל-עריש ובירחסנה, ואוגדת שרון הצליחה בקרב לילה לכבוש את מוצבי אום-כתף ואבר-עגילה בסיוע חטיבת דני מט שהונחתה שם בעורף המערך – נפרץ הקו הראשון. הקו

הקדמי המצרי התערער, כאשר כל שלוש הדיוויזיות המצריות חדלו לתפקד, כדלקמן: דיוויזיה 7, שהייתה בפתחת רפיח והגנה על אל-עריש, דיוויזיה 2, שהייתה מול אוגדת שרון, ודיוויזיה 3, שהייתה העתודה בבירחסנה ושלחה שלוחות לכל הכיוונים. דיוויזיה 20 הפלסטינית נשארה מנותקת באיזור רצועת עזה, ואז הוחלט לפעול ביום השני כך: אוגדת טל בציר בירחסנה, אוגדת שרון בכיוון נח'ל ואוגדת יפה בכיוון בירחסנה לעבר המיתלה. ביום השלישי לחימה, 7 ביוני, אישר שר הביטחון לרמטכ"ל לתקוף בגזרה הסורית, בתנאי שעומק החדירה לא יעלה על חמישה ק"מ, כאשר הביצוע נתון לשיקול דעתו של הרמטכ"ל. הוא אמר שמבחינת הדרג המדיני אנו יכולים להגיע עד הקו הזה. נרצה – נלך על כך, לא נרצה – איננו חייבים. בהתייעצות עם אלוף פיקוד הצפון, דוד אלעזר ז"ל, הוחלט שאין טעם בכך, כיוון שההישג לא יהיה משמעותי לעומת מספר האבדות, וצריך לנסות ללכת על יותר. רק ביום שלישי ניתן האישור לתקיפה כללית.

ההכרעה בגזרה המצרית הייתה ביום חמישי, 8 ביוני. ביום זה הגענו לתעלה, כאשר הצבא המצרי כולו פסק להיות כוח מאורגן. הקרב נגד הירדנים הסתיים ביום רביעי, כאשר הגענו לקו הירדן, ובשבת אחרי הצהריים הסתיים הקרב נגד הסורים, כאשר הגענו לקונייטרה.

יעדי המלחמה לאור שעון החול הפוליטי

לצה"ל היו בכל השנים תכנונים אופרטיביים בווריאציות שונות בצירוף כוחות שונים ומגוונים, אולם רק כלפי מצרים הותר לפעול פעולה יזומה. ביתר הגזרות נאמר להתכונן ולהיערך למקרה שהם יפתחו בהתקפה. אחד השיקולים העיקריים בגזרה המצרית היה השאלה כמה זמן יעמוד לרשות צה"ל. קשה היה להעריך מה תהיה תוצאת המלחמה עד אותה עת, כי צה"ל לא התנסה בתקיפה אווירית כפי שבוצעה במלחמת ששת הימים ושגרמה להשמדת כל חיל האוויר המצרי. לכן נבנתה תוכנית הפעולה של צה"ל בשלבים, כאשר כל שלב צריך לתת השלמת יעד. אין טעם ללכת למלחמה מורחבת אשר את תוצאותיה הסופיות אתה רואה רק לאחר מספר ימים ואין לך ודאות בכל שלב, שבידך כל מרחב הזמן מהבחינה המדינית.

בתחילה הייתה תוכנית לבצע איגוף עמוק, אך היא בוטלה בגלל היערכותן של שבע הדיוויזיות המצריות בסיני ובגלל שיקולי זמן שנועדו למנוע מצב שבו תופסק המלחמה מבלי שיושג הישג ממשי. המחשבה המרכזית הייתה לשבור את הצבא המצרי מתוך הנחה שזהו המפתח לכיבוש. מה שקרה בפועל הוא שתוך כדי תנופת המלחמה וההישגים – שבחלקם היו מעל לציפיות – הגענו

תכליות באימון

דברים מתוך שיחת מפקדים

(מערכות 140, דצמבר 1961)

כושר ההסתערות עלידי ההדרכה הצבאית הוא תרגיל-אש. בתרגיל-האש יש יותר טיפוח הנכונות להסתערות, יותר הקניית הביטחון של החייל בחברו המסתער לצידו, יותר הקניית תחושת ביטחון שבין החייל המסתער לחיילי יחידות הסיוע המאפשרות לו להסתער מאשר בכל אימון אחר. סביב תרגיל-האש – וכוונתי בעיקר לתרגיל-אש התקפיים – ניתן גם לטפח את ערך ההסתערות כערך חינוכי בעיצוב דמותו של החייל הישראלי. הדבר המיוחד היום את אימונו של צה"ל מאימון צבאות אחרים הוא בריבוי תרגיל-האש באימון כל היחידות – ובהיותם כה קרובים למציאות-הקרב, יותר מכל אימון אחר, שגרת. אם כי כבר עשינו עד כה רבות בשטח פיתוח תרגיל-האש והחדרתם לכל שלבי האימונים בצה"ל, הרי יש להמשיך ולהתמיד בפיתוח דרך הדרכה זו.

בשנת האימונים הבאה יבוא לידי ביטוי שוני מהותי נוסף, אשר ברצוני לייחד עליו את הדיבור. צה"ל הפך בשנים האחרונות לצבא שכוחות היבשה שלו מושתתים יותר ויותר על היסוד המשוריין והממוכן. יסוד זה הפך להיות מכריע גם כמותית, ומעל לכל ספק איכותית, בדרך לחימתו – ולפיכך גם בדרך מחשבתו – של צה"ל. השאלה אשר ניצבה בפנינו הייתה: כיצד צריכה להשפיע תמורה זו על הדרכת צה"ל בכללו וקצונתו בפרט? האם דרך אימון צה"ל צריכה להסתעף לשני "צירים" נבדלים – "ציר" החלק הרגלי של כוחות היבשה ו"ציר" החלק המשוריין והממוכן שבהם – או שיש לבנות בסיס משותף ואחיד, המקנה לכלל קצונת צה"ל יסוד המכשירה

אחת האמרות המקובלות ביותר אצלנו היא שאיכותנו עולה על זו של האויב האפשרי. ריבוי השימוש בביטוי זה מביאנו לעיתים להחטאת הכוונה האמיתית שבו. במיוחד נכון הדבר כאשר דנים אנו בפרטי תוכניות אימונים. רבים דיברו כאן במדדי איכות – כמו כושר-קליעה, תפעול כלי-הנשק ועוד ועוד נושאים שהינם ממרכיבי העוצמה של כל גוף צבאי. ניקח למשל נושא כמו רמת הקליעה של תותחן-טנק – נאמר של ישראלי ושל מצרי. מוכן אני לסמוך על הישראלי שיהיה עדיף ברמת הקליעה מן המצרי; אך האם בזה ייחוד איכותו? האם ערך האיכות, אשר עליו אנו כה מבססים את יתרוןנו על אויבנו האפשריים, מתמצה בעיקרו ביתרון כושר-הקליעה של תותחן-הטנק הישראלי? והנאמר לגביו יכול בוודאי לחול במידה שווה על הטייסים, הימאים וכן הלאה. אני משוכנע שהאיכות, עליה מתבסס עיקר יתרוןנו, היא בראש ובראשונה לא ברמת כושר-הקליעה – אלא בנכונות להסתערות. אותה איכות הדוחפת את הטנקיסט, הטייס, הימאי והחייל הרגלי באותו רגע גורלי בקרב להסתער במלוא עוצמת נכונותו על האויב הניצב בדרכו.

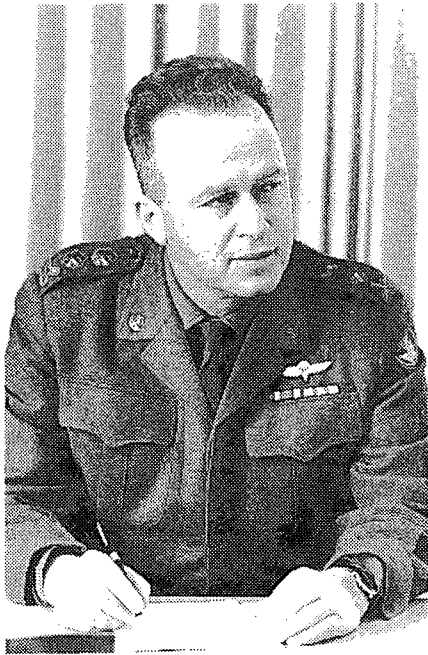
יכולים אתם לשאול: טוב, מה כל זה שייך לדיון על נושא ההדרכה? האם בכלל יכולה ההדרכה הצבאית הרגילה לתרום לשיפור יסוד-איכות זה של החייל הישראלי? נכון שיסוד-איכותו זה אינו רק פרי ההכשרה הצבאית; גורמים רבים הביאו לידי הטמעתו בקרבנו. אך סבורני שגם תוכנית ההדרכה יכולה וחייבת לשפרו ולשכללו. אני סבור שאחד האמצעים החשובים בטיפוח

לשרת בצבא חדיש וממוכן? עד כה הכירה למעשה הדרכת צה"ל בהפרדה שבין החלק הממוכן והמשוריין לבין החלק הרגלי שבכוחות היבשה. הפרדה זו באה לידי ביטוי בעיקר בדרך הכשרת הקצין. ביה"ס לקצינים, ביה"ס לכלל קציני צה"ל, התבסס על שני יסודות עיקריים, אשר היו משותפים לכל סוגי הקצינים העוברים דרכו. היסוד הראשון היה הקניית כושר הפיקוד על אנשים; היסוד השני היה הקניית יסודות הלחימה. מאחר שהדרכה אינה יכולה להיות מופשטת, הרי המדיום להקניית שני יסודות אלה היה המחלקה הרובאית. דרך לימוד המחלקה הרובאית ניתן היה להקנות את יסודות הפיקוד על אנשים וכן ללמד את יסודות הלחימה דרך לוחמת חיל הרגלים. כל הקצינים המיועדים לכל החיילות עברו דרך ביה"ס לקצינים ורכשו לעצמם את כושר הפיקוד וידיעת יסודות הלחימה. בשיטה זו חסרה הקניית יסודות הלוחמה הניידת – שהינה הבסיס לכל צבא חדיש. בשנה הבאה יוכנס יסוד זה לביה"ס לקצינים. הכשרת הקצין הבסיסי בצה"ל תושלם באמצעות לימוד המחלקה הרובאית הרכובה על זחל"מים כחלק אינטגרלי בכל שלבי אימונו של הקצין. לפיכך, כל קצין בצה"ל – יוקנו לו כבר בשלבי הכשרתו הראשונים דרך המחשבה המהירה המתחייבת מניהול קרב תנועה, בעיות השליטה בכוח נייד ויסודות בעיות התחזוקה של חיל ממונע. הוספת היסוד השלישי הזה – יסוד הקרב הממוכן – להכשרתו הבסיסית של הקצין בצה"ל מבטאת את השוני שחל בצה"ל ומדגישה את השוני הנדרש מקצין צה"ל בעתיד.

הדגשתי כאן את השינוי שיחול בביה"ס לקצינים. אך שינוי זה ימצא את ביטויו גם בביה"ס לתותחנים – כאשר אימונו של קצין התותחנים יושבת גם הוא במידה שווה על ארטילריה נגררת מזה ועל ארטילריה מתנייעת מזה, בלי קשר לכך לאיזה סוג יחידה ארטילרית הינו מיועד. כמו כן ימצא שינוי זה ביטויו בכל בתי"ס הצבאיים, העוסקים בהכשרת פיקוד – כך שהכשרת הפיקוד בצה"ל תהלום את תפיסתו החדשה.

הדרך שעשה צה"ל

(מערכות 162, ספטמבר 1964)

של ההתנפלויות – גיבוש ארגונו הגושי, המחוזי והארצי והנחת יסודות של מטה צבאי; וב"שלוחה המוסווית" של כוחנו הבלתי לגאלי – מאות ואלפי הנוטרים, מחזיקי הנשק הלגאלי לסוגיהם – החלה מתגלמת ראשיתה של דמות חיילית בתהליך סיגול כושר עמידה צבאי ליישוב.

סיכומן של שנים אלו הוא התחסנות, התלכדות, התחשלות. ומכאן, עם פרוץ מלחמת העולם ובמהלכה, הצמיח גזע היישוב המתגונן ענפים, שהפכו במשך הימים לשורשיו של צבא-ההגנה לישראל.

חזיון ההתנדבות ההמונית לשירות מלחמתי עם פרוץ מלחמת העולם – גם אם סוכל ברובו על-ידי שלטון עוי – שימש נתיב והבשיל ניסיון לקראת כושר הגיוס הממלכתי שלנו ונשתלב כבר אז בהקמת מסגרות ראשונות של גדודי הח"ש, הוא חיל-השדה.

עם התקרב הסכנות מצפון ומדרום נולדו "פלוגות המחץ" (פלמ"ח) המגויסות, שזמנן חולק בין עבודה חקלאית לאימונים; טופחה רשת סירים ונקנתה "דעת הארץ" השורשית – תנאי לשליטה אמיתית בה – חושלו כושר פשיטה ויכולת במבצעי קומנדו; נוצרה עתודה ארצית עצמאית ראשונה בידי הפיקוד העברי הריבוני.

בדבד עם אלו נתחוללה ההתגייסות לצבא הבריטי על יחידותיו השונות – תוך חתירה לרכוש ניסיון צבאי על-ידי שירות ביחידות לוחמות – ששיאה בחטיבה היהודית הלוחמת, אשר העניקה לקח והתנסות בכושר פיקוד ומטה ובפעולה בתנאי חימוש חדיש ביחידות ובעוצבות והייתה דוגמה, לאחרים ולעצמנו, של צבא

ערב מלחמת העולם השנייה יצאו כוחות המגן של היישוב מבית-ספר לא קל של שלוש שנות מלחמה זעירה ומאמצי השמדה של הטרור הערבי – מאמצים שלוו בפעילות מדינית, אשר הצליחה בסופו של דבר להביא לידי פרסום "הספר הלבן" של 1939, הגוזר על העלייה ועל ההתיישבות היהודית בארץ-ישראל.

לפי הכלל ההיסטורי של "אתגר ותגובה" באו בשלוש שנים אלו בזה אחר זה צעדים שתרמו להתעצמותו של היישוב. בתחום הכלכלי: ביצור העמדות היהודיות בנמלים ובמערכת התחבורה וההספקה, שהזינו את היישובים העבריים על אף מאמצי בלוקדה ערבית פנימית וחיצונית; נטילת סמכות שלטונית למחצה בתחומים שונים על-ידי הארגון היישובי והציוני, שגולת כותרתו: ראשית הסדרת העלייה בדרך העצמית – ההעפלה; הקמת כלים שנסאו בעולו הכספי של המאמץ המלחמתי, שנדרש לעמידה בפני ההתקפות הערביות, בדמות קרנות כ"כופר-היישוב" וכדומה. דומה הייתה ההתפתחות גם בחזית הביטחונית-ההגנתית. עם היריות וההתנפלויות – ביצור מוגבר של יישובים; מול השחתת מטעים ושדות והתנקשויות מן המארב – יציאה מן הגדר והופעת ה"ניידות" הראשונות; עם ניסיונות ההשתלטות של כנופיות על חבלי ארץ שלמים – "קידום עמדות": חדירת "החומה והמגדל" לחבלי ארץ חדשים והקמת "פלגות-לילה" ופלוגות-השדה (הפר"ש); מול ראשית הופעתם של "כוחות-השדה" העבריים בפיקודו של קאוק'י – הגברת הכשרתם של המפקדים בארגון ה"הגנה" והדגשת אימוני השדה; עם ההיקף הארצי

הסגולית של קיומו:

• העלייה, מבחינת שיערי הכניסה – שלא כאז – בידינו ובסמכותנו היא. בתוקפה מתרחב ומתעבה המסד האנושי של המדינה, והיא אף תורמת משלה להזנת הישגינו ולהרחבתם.

• ממדי גיוסנו – אחוז קליטת יוצאי הצבא ומשך שירותם – הם פרי החלטותינו שלנו. על כן יכול גודל צבאנו להיות אופטימלי מחושב – לפי הצרכים ובמסגרת יכולתנו לשאת בעולו הכלכלי.

• מערך יישובי "חומה ומגדל" התפשט כמעט על פני כל שטחה של המדינה. ציפוף יחסי של ההתיישבות, ההיאחזות בגבולות מאז 1949, ארגונה ושכלולה של ההגנה המרחבית – הפכו את ההתחלות של 1938-1939 למציאות כוללת.

• יכולתנו הטכנית ותכופות גם מעופנו הטכני-מדעי – גדלו עשרת מונים; אם כי המצווה עודנה למד ולמד עוד והוסף חקר ודעת.

• התחבורה הימית והאווירית של ה"אי" שלנו עם העולם הגדול בידינו היא ונעשית בספינותינו ובמטוסינו שלנו. אוכלוסייתנו ניזונה ברובה ממקורות פנימיים. הייצור העצמי של אלף פריט ופריט הנחוצים לכוחות לחימה – ולכוחות לחימה מודרניים בכלל זה – הוא עובדה, אם כי גם כאן יש להוסיף ולהוסיף עליה. לעומת עובדות יסוד חיוביות אלו – ומהן מהפכניות ממש בגודל חיובן – מזדקרות כמה וכמה עובדות מזהירות ומחייבות. אכן, ברובן הינן תוצרת חוץ, אך עובדה זו אינה עושה אותן נוגעות בנו פחות ואינה גורעת ממשמעותן לגבינו.

איבתם החריפה של גורמים רבים וחזקים סביבנו לא פגה כלפינו. אדרבא, היא עלתה על רמה חדשה, בראש ובראשונה בתחום החימוש והטכניקה, הנעזרים במקורות חוץ וביעוצי חוץ; ויניקתה מתמדת מזעזועים פנימיים וממועקות פנימיות.

בטרם יפוגו האיבה כלפינו והסכנה המלווה אותה יעבור עוד, כנראה, זמן לא מבוטל. עלינו להתכונן נמרצות לקראת יום הפקודה; ואם נצליח – להתכונן כך שיום פקודה זה לא יבוא כלל, כי אלה המפקדים עליו ייאלצו לשקול ולהסיק כי לא לטובתם יהא.

*

מה מוטל עלינו לקראת המבחנים הצפויים לנו?

דברים אחדים בתחום אווירת הצבא ורוח אנשיו:

הבעיות והתביעות הניצבות לפנינו כיום כבר אינן אלו של מדינה בהתהוותה, העומדת רק לעלות על פסי מסעה הממלכתי, ושל כוח המתחיל רק לעטות את לבוש שריגונו של צבא גלוי, מוכר וסדיר. עם כל הקוצר היחסי של הדרך שמאחורינו – כבר עשינו כברת דרך לא מבוטלת; והצעידה בה הקנתה לנו סוגי יכולת ורמות יכולת שלא ידענום בעבר. אמות המידה בכמה ממושגינו ותביעותינו שונות מההיו. אף-על-פי-כן, הנמשך רב במהותו מן המשתנה; הזהות עם מקורנו – משקלה רב מן השוני.

• אולי אין עוד בקרבנו מקום כה רב כבימי "יצירת

עברי בזעיר אנפין, אם כי עדיין במסגרת זרה וכובלת. קטנה בכמותה, אך גדולה באיכותה ובמשקלה הסמלי הייתה פעולת הצנחנים מאחורי הקוים שבארצות הכיבוש הגרמני (גם היא, כהתגייסות, בצווי מפקדת ה"הגנה" – הארגון היישובי הלאומי).

שלושת גילויי צמיחה אלה של שנות מלחמת העולם – החי"ש, הפלמ"ח והחי"ל – אפשרו את התהוותו המהירה עד להפליא של צה"ל ואת התבססותו של כושר צבאי יהודי ללא תקדים.

בכוח אלה עמדה מדינת ישראל בפני "מסע שבעת המלכים" ב-1948, לאחר שכוחות ההגנה מוטטו את ניסיונה של ההנהגה הערבית בארץ לחסל את היישוב היהודי ואת המדינה בשלביה המוקדמים. לא באפס יד הושג הדבר. הפריסה המכוונת, על פני מפת מוקדי הסכנה ונקודות התורפה של הארץ, של הגרעין הראשוני, הקטן, של כוחותינו המגויסים – הגדודים ולאחר מכן החטיבות של הפלמ"ח והיחידות הראשונות של החי"ש, שבחלקן עדיין עמדו בהתארגנותן – רק במחיר מאמץ עילאי אפשרה היא לנו לשמור על מערכת עמדותינו בארץ ועל עורקי התחבורה החיוניים המקשרים אותן. אף כאן חזרה – על רמה גבוהה יותר ובהיקף ובעוצמה רבים יותר – תמונת ההתפתחות ההכרחית והטבעית: מהגנת היישובים והעמדות ליציאה החוצה, מקרבות עיר ומפשיטות על תחבורה ועל מרכזי כנופיות למסעי שדה לתפיסת שטחים, להשתלטות על אזורי מפתח, ליצירת רצועות שליטה ושלטון רצופות ומתחברות, לגיבוש מרחב מדינה מוגן. תוך כדי אלה לימוד – למעשה בשדה ולהלכה בבסיסי האימון שהוקמו בחופזה: הכשרת חייל בתוך שבוע ומפקד בתוך חודש או בתוך חודשיים, בניית עוצבות והקמת חזיתות, גיבוש מנגנונו המרכזי של המטה הכללי והקמת מערכת גיוס, ציוד, הספקה והדרכה. ובמקביל לכל אלה – אותו לימוד, אשר שום אחר לא ישווה לו: רכישת הניסיון הקשה, המחויב והחיוני בפקוד על יחידות בקרב עצמו, במהלכם של מבצעים סבוכים, ברגעי הכרעה קריטיים. כך נתחשלה הפלדה של דור מפקדי גדודי הפלמ"ח והחי"ש, מעצבי דמות צה"ל כצבא בעל מסורת לחימה. ממלחמת הקוממיות יצא צה"ל, שוב, בשלב נוסף – גבוה יותר – של התפתחות הכושר הצבאי: מספר רב של עוצבות יסוד; ניסיון בניצוח אופרטיבי-אסטרטגי ארצי ובעמידה בפני קואליציה של צבאות; עיצוב מסגרות תקניות, חיליות וכלל-חיליות, פיקודיות-מרחביות; ולפחות בסיסי מוצא להמשך התעצמות, שכלול והתבגרות בתחומם של כל זרוע ושל כל חיל מקצועי.

רובנו זוכרים עוד מציאות זו, שהייתה כה חדשה בשבילנו אז, ואשר אליה הגענו בתום עשור הלבטים וההתפתחות: 1949-1939.

בבואנו לסקור עתה את מה שהוסיפו לנו 15 השנים הנוספות שעברו מאז, ודאי שאפשר – בתחום הצבאי המובהק – לחזור על לא מעט מן הסיכום ההוא, שב-1949. וקודם כול – על כמה עובדות יסוד שהשתנו ב"שתית"

בראשית" שלנו לתחושת החידוש, אך רב – ממש כמקודם – הצורך ביוזמה מתמדת ובחידוש תוכן, צורות ואמצעים להרמת הכוונות יום-יום.

• במסגרת חובת שירות כללית צבאנו אינו מושתת עוד כולו על התנדבות, אך במרכז ייעודיו של הצבא עומדים – ויעמדו – חילות מתנדבים, שההתנדבות האישית והשותפות הקיבוצית העמוקה הנובעת ממנה הן רוח-אפס ותמצית תקוותם לנצח את האויב.

• מבחינת עובדות מספריות, כוח המגן שלנו אינו בבחינת חלוץ העם, שכן הוא עתה העם כולו. אך יש בצבא הכרח בהיחלצות, אישית וקיבוצית, כי בלעדיה יחסר הצבא את הדינמיות, את הגמישות, את היותו מכוון כולו ובתנופה אל מטרתו.

כאלה הם רקע מציאותנו שלנו כיום ורקע עמידתנו למול הסכנות והאתגרים הנשקפים מן העבר ההוא של הגבול. ודומה כי על אף השינויים שחלו בצורות ובאמות המידה, נמשכת המסורת: יצירת עובדות חדשות, התנדבות, היחלצות.

*

אנו ניצבים גם כיום בפני שלוש עובדות שאין להתעלם מהן:

• קלושים הם, כאמור, הסיכויים לנכונות שכנינו להגיע לכלל הידברות עימנו, ולהפסיק – מילולית לפחות – את התנגדותם לקיומנו. לכן קלושים גם הסיכויים להפחתת האיבה הערבית כלפינו.

• זוהי אחת הסיבות והמניעים (אך לא המניע היחיד) להתעצמותן הצבאית של ארצות ערב, ובעיקר של מצרים, בכל תחום ובכל שטח שרק יש ביכולתן להגיע אליו ולעשות בו.

• גדלה והולכת למראית עין הסתירה בין מאמץ הערבים לגידול עוצמתם הצבאית לבין ביטויי שעה-שעה, יום-יום לאורך גבולותינו. במחצית הראשונה לקיום מדינתנו – וליתר דיוק עד מסע סיני – היו כוחותיהם של אלה שבחרו להיות אויבנו מרוכזים לאורך הגבולות, ומערכת פגיעות מכוונת הופעלה על גבולות ישראל ולעיתים גם בתוכם פנימה. תקריות גבול, חבלות ופגיעות בנפש וברכוש על-ידי מסתננים מזוינים היו בבחינת לחם חוק לתושבי ישראל. כך היה עוד לפני עשר שנים.

כיום ההתעצמות הצבאית הערבית – ובראש ובראשונה המצרית – אינה מתבטאת עוד בריכוזי צבא לאורך גבולותינו ובהפעלת מסתננים ומחבלים. עובדה זו פותחת פתח לטעות אופטית – ואופטימית – באשר לחומרת הסכנה שמדינתנו צפויה לה. אולם חובתנו להעריך את הדברים נכונה ולזכור כי הסכנה לא נמדדת לפי ריבוי או מיעוטן של תקריות גבול, אלא בעוצמתו של כוח האויב, העשוי לשאת את הסכנה לעברנו. עלינו לזכור היטב, שלא רק מסיבות מדיניות, פרי מערכת סיני בשעתה, ותחושת הסיכון שבהתגרות קלת דעת בצה"ל גרמו וגורמות לשוני זה שבהיערכות שכנינו, אשר לא חדלו להתנכל לנו. גם התמורה החשובה שחלה בינתיים בצביון הכוחות ובטיב סוגי הנשק העלולים להיות מופעלים

נגדנו מאפשרת היערכות זו, והיא גם גורמת לה. בזמננו עשויה היערכות עמוקה ורחוקה יותר (וזהירה יותר, לכאורה, מבחינת ההתרחקות מכוחות צה"ל) לצעוד שלובת זרוע עם טיפוח אמצעים להתנפלות מהירה ופתאומית יותר ואף רבת מחץ ומחבלת יותר. עלינו להודות כי עובדת השקט היחסי בגבולות ובלתימת ההסתננות האלימה יוצרת בקרב חלק לא קטן מן הציבור, שאינו חי את הבעיה יום-יום, הרגשה קלה יותר מכפי שמוצדק שתהיה הרגשתנו. מול עובדות אלו ניצבת כיום בפנינו הבעיה המרכזית: כיצד לקיים בצד גיוס האמצעים, האנשים והידע מתח עבודה ועירות מחשבתית ושכלית, אשר יהיה בכוחם להבטיח כי אם – על אף השקט היחסי בגבולות – יופיעו יום אחד מולנו ומעלינו כוחות האויב, המתכוונים עתה אי שם במעמקי מצרים, הרי ייווכחו לדעת, כי על אף שינוי תכסיסם בהצבת עיקר כוחם ועוצמתם הרחק מגבולנו לא נחלשו מאמצינו לבנות את הכוח שייקדם את פניהם, וכי לא תשה עוצמתו של כוח זה אף במצבים חדשים.

ואל נשכח: כיום, כבעבר, הננו צבא מילואים, וחובתנו היא למצוא את הדרכים לקיים בנו אותן תכונות של כוונות ושל מתח הדרושות למען העיקר, והוא, שאם יקרה דבר – יהיה צבא המילואים שלנו ערוך ונכון וניצב במועדו במקום הנכון.

במאמציו להשיג מטרה עיקרית זאת ניצבים בפני צה"ל שלושה אתגרים.

האתגר הראשון הוא זה של השגת הכוח:

• כוח מספרי בלוחמים ובעוצבות – לפחות כדי המינימום האופטימלי המאפשר לנו ביחסי איכות וכמות נתונים לסכל ניסיונות התקפה ולקצץ יד מתנכלת;

• כוח חימושי, שיעמוד ברמת הישיגה ואפשרויותיה של התקופה ושיהווה גורם מספיק ב"כפל האריתמטי" של צה"ל: הכפלת נכונותם ושלטתם של חיילינו בטיבו ובעוצמתו של ציוד משוכלל, חדיש ורב אפשרויות.

• כושר מבצעי-מיקצועי וטכני-השכלתי, אשר בהתבססו על העוצמה ועל החימוש ייתן לצה"ל את היכולת לפעול באופן בוטח ומחושב בשילוב של עוד-נפש ושיקול קרירות. האתגר השני הוא של קיום המתח בציבור, בחיל המילואים ובצבא הקבע – מתח שבכוחו נוכל לקיים קצב עבודה הולם, עירנות למתרחש ונכונות לשינויים, כך שבתוך התראה קצרה יוכל צה"ל, בבוא הצורך, לגלות את כושרו ואת עוצמתו לא רק בבניית הכוח אלא גם בהפעלתו.

האתגר השלישי – שיש לו, בעצם, חלק בכל אחד משני הקודמים – הוא מציאת הדרך לשלב את הטכנולוגיה ואת הישיגה במערכת אמצעי הלחימה שלנו ולעשותם יעילים ביותר בכל סוג מלחמה שנצטרך להילחם. מהן הדרכים להשיב לאתגרים אלה?

ראשית – עירנות. עירנות לנעשה סביבנו, מקרוב ומרחוק, ועירנות לנעשה בתוככי המדינה, תשומת-לב למידת התקדמותנו הכלכלית, הטכנית, ההשכלתית, שכבר הושגה, ולנקודות התורפה שטרם חוזקו וחוסנו – כדי

לנצל את מלוא אפשרויותיה של ההתקדמות שהושגה ולהזעיק לפעולה לגבי נקודות התורפה שנתרו. כדי לקיים מתח ועירנות הכרחיים אלה דרוש גרעין שיהיה מקצועי בידענותו, קבוע בשירותו, אך מתנדב בהרגשת השליחות שלו. ובצידו של צבא הקבע – המתנדב מיסודו – נדרשת גם התנדבותו של חיל החובה, המגויס אומנם לפרק זמן נתון בתוקף החוק, אך בזמן זה של שירותו יש להביא לכך כי כל חייל יהיה שרוי באווירה של התנדבות ובנכונות לעשות מעל ומעבר לחובתו. שנית – לימוד. כמו בעבר, יש לשקוד על ההתפתחות בצבאות העולם, לעקוב אחרי חידושי המחשבה הצבאית והישגי הטכנולוגיה התעשייתית והמלחמתית, לדאוג להרחבת אופקם של אנשי צבא הקבע ושל הסגל הפיקודי של חיל המילואים.

הליכה בשתיים אלו תובילנו לקיום מתח מחשבתני, שיאפשר לנו לראות את הסכנות, גם כשהללו אינן ניצבות עדיין על גבולנו ממש, שיקנה לנו את היכולת לתכנן מראש תגובה למכה, שישכילנו לקיים צבא בעל אגרופי עוצמה חזקים ומסוגל לכמה סוגי מלחמה ויודע לשלב אותם זה בזה בשעת הצורך.

בין הכלים השונים שבידי צה"ל, המשמשים להכשירו לקראת השגת ייעודו, אחד הוותיקים והרציפים הוא "מערכות", אשר זה 25 שנה קורע לאנשי צבאנו אשנבים לעולם הצבאי הרחב. על "מערכות" להוסיף ולסייע לאנשי צה"ל – לקציני הקבע והמילואים כאחד – להחזיק את האצבע על הדופק לגבי כל תחום ותחום בהתפתחות הצבאית, התיאורטית והמעשית כאחת.

יהיה "מערכות" גם בעתיד כאחד המלאכים הניצבים על אנשי צבאנו וקוראים להם: "לימדו, חישבו והתחשלו". כי ישנה עדיין אמת בסיסמה שהועלתה על-ידי "מערכות" בראשית מלחמת הקוממיות: "כחוסן החנית – רוחב המגן לעם".

בעיות הביטחון של ישראל בשנות ה־80

(מערכות 271-270, אוקטובר 1979)

מאחר שהנושא עוסק בבעיות הביטחון בשנות ה־80, עלי להקדים הערת פתיחה: כושר החיזוי האנושי מוגבל בכלל, ובמיוחד כאשר מדובר בהתפתחויות החזויות לתקופה של עשר שנים במזרח התיכון. אם היה מי מאיתנו מנסה לחזות בסוף שנות ה־60 את ההתפתחויות באזורנו לשנות ה־70, ספק אם היה חוזה בדיוקנות את אשר אכן נרחש. מכאן, שכאשר מדובר על חיזוי התהליכים המדיניים והצבאיים לשנות ה־80, יש לנהוג בזהירות ובתבונה ולא להתיימר להיות נביא.

גורמי אי־הוודאות

שנות ה־80 מציבות סימני שאלה רבים, היוצרים אי ודאות כעובדה מרכזית בכל ניסיון לחיזוי התקופה הנדונה.

אי ודאות זו נובעת מכמה וכמה גורמים.

הגורם הראשון קשור באופיה של החברה הערבית הנתונה בקונבולוסיה הנובעת מהימצאותה במעבר מחברה מפגרת בהישגיה, במבנה וברמת ההשכלה של מרבית אוכלוסייתה. כתוצאה מכך ניתן להגדירה כחברה, שאי־היציבות טבועה בעצם מהותה. משטרי מדינות ערב והמזרח התיכון הם משטרים טוטליטריים במידה זו או אחרת. אין כל ודאות שעם חילופי שלטון לא תשתנה מדיניותה של מדינה ערבית באורח קיצוני. אין המשכיות סבירה של המדיניות של משטר קודם על־ידי זה שהחליפו. די אם נזכיר את אשר התרחש בשנות ה־70: מלחמת יום הכיפורים, שלא נצפתה על־ידי ישראל, בואו של סאדאת

כאשר מדובר בנושאי ביטחון ישראל, מן הראוי להבחין בשני תחומים: התחום הצבאי והתחום הביטחוני־מדיני. התחום הצבאי כולל את מערכת הנושאים העוסקת בבניית הכוחות הצבאיים של ישראל. לדוגמה: היחס בין זרועות היבשה, האוויר והים, ייעודה המבצעי של כל אחת מן הזרועות, כלי־הנשק המרכזיים, אופן השליטה בכוחות השונים, דרך השגת היעדים הצבאיים בשילוב בין־זרועי ובין־חילי, צורת האימון של הכוחות, פריסה וגיוס וכי"ב. כלומר, כיצד יוכן צה"ל למלחמה, כדי שיוכל לענות על כל המשימות האפשריות שתוטלנה עליו על־ידי הדרג המדיני.

התחום הביטחוני־מדיני כולל את תפיסת הדרג המדיני, אשר מנקודת ראות צרכיה הביטחוניים והמדיניים של ישראל עוסק ביעדים האפשריים שעל צה"ל להיות ערוך ונכון להשיג. כלומר, לאילו תכלית ומטרות על צה"ל להכין עצמו, וכיצד להשתמש בעוצמה הצבאית בכוח או בפועל כדי למנוע מלחמה, לנצח בה, אם תיכפה על ישראל, ולקדם את תהליך השלום. בדבריי אתרכז בעיקר בתחום זה.

שבשליטתנו ומערכת יחסינו עם ארה"ב צריכה להשאיר את ישראל עם שולי ביטחון מספיקים לעמידה בפני הבלתי צפוי השלילי. כלל שני – הגדרת המגמות המדיניות-ביטחוניות וכיווני פעולה ברורים להשגת אלטרנטיבות למקרה שהמגמות לא תושגנה במלואן, תוך הימנעות מפירוט לוח זמנים מדויק למהלכים השונים. הכנת אלטרנטיבות לכל שלב בתהליכים שנועדו להשגת המגמות הינה הכרחית.

הבטחת העוצמה הצבאית

היעד הראשון והמרכזי במדיניות הביטחון של ישראל לשנות ה-80 הוא להבטיח שיחסי הכוחות הצבאיים בינינו לבין העוצמה הערבית הכוללת, שיכולה לבוא לידי ביטוי במלחמה, לא ישתנו לרעתנו, ואם אפשרי יהיה הדבר – אף לשפר יחסי כוחות אלה. על ישראל להבטיח לעצמה (גם ממקורות פנים, אך בעיקר ממקורות חוץ) את אספקת הנשק הדרוש מול ההתעצמות הצבאית הערבית שתתבצע בשנות ה-80. המפתח לקיומה של ישראל וליכולתה לנהל מדיניות החותרת לשלום עם שכנותיה וכן לקיים הסכמי שלום מותנה בעוצמתה הצבאית. השאלה היא: האם יהיו בידינו המשאבים הכספיים והמקורות לאספקה שיידרשו לבניית צה"ל המתאים לשנות ה-80?

הגורם שהגביל, מגביל ויגביל את עוצמת צה"ל הוא גורם אמצעי הלחימה ולא גורם האדם. כוונתי שבעבר וגם בעתיד תגביל הספקת אמצעי לחימה כמותית ואיכותית את עוצמת צה"ל יותר מאשר הגורם האנושי מבחינה מספרית או איכותית. צה"ל היה ויהיה מסוגל לכוונת עוצמה גדולה יותר, אם ימצאו בידי אמצעי לחימה רבים יותר ומשוכללים יותר. הצרכים הצבאיים של ישראל לשנות ה-80 ידרשו נשק משוכלל יותר לכל זרועות צה"ל. אין ספק שהמשאבים הכספיים הדרושים לבניית העוצמה המינימלית יהיו רבים יותר משתוכלל מדינת ישראל לגייס ממקורותיה בלבד. מאז מלחמת יום הכיפורים והשינוי המהפכני שחל במושגי צה"ל ובמערכת הביטחון לגבי צורכי ישראל בנשק ובציוד, נוכחנו כי לא ניתן להישען על משאביה של ישראל בלבד, ובוודאי שבשנות ה-80 תצטרך ישראל להסתייע כספית בארה"ב. גם מדינות העימות הערביות אינן מסוגלות לקיים את עוצמתן הצבאית מבלי סיוע כספי מבחוץ, הבא בעיקר ממדינות ערב העשירות בנפט. למעשה גם במרבית שנות ה-70 הגיעו שני הצדדים לסכסוך הערבי-ישראלי לרמת חימוש, כמותית ואיכותית, שמעבר ליכולתם הכספית, אשר לא ניתנה להשגה אלא ממקורות חוץ.

הייצור העצמי בישראל מהווה עדיין אחוז נמוך ממרכיבי העוצמה העיקרית שלנו, הנבנית בעיקרה (חילות האוויר, הריון והתותחנים בצה"ל) על אמצעי לחימה מארה"ב. לעומת זאת מגיע מרבית החימוש של מדינות העימות ממקורות סובייטיים. רק בריה"מ מסוגלת לספק למדינות העימות העיקריות את החימוש בכמות ובאיכות היכולה

לירושלים, שהפתיע את ישראל ואת העולם, והפלת משטר השאח באיראן.

הגורם השני – מדיניות המעצמות, ובראש ובראשונה מדיניות ארה"ב. נוכחנו כבר, שעם שינוי הממשל האמריקני בתחילת שנת 1977, חל שינוי רב במדיניות מעצמה זו. יעדיה הבסיסיים של ארה"ב לא שוננו, אך הפתרונות והדרכים להשגתם נשתנו במידה ניכרת. אין ספק בליבי, ששינוי בכמה עקרונות ממדיניות ארה"ב החיש את נפילת משטר השאח באיראן. המדיניות האמריקאית החדשה, שהציבה כיעד בלעדי השגת פתרון שלום כולל וכללי (comprehensive) בעת ובעונה אחת בין ישראל לכל שכנותיה, תרמה, להערכתי, תרומה משמעותית לבואו של סאדאת לירושלים מתוך מגמה לאלץ את ארה"ב לשנות מדרך טיפולה בהשגת השלום.

גורם שלישי הינו שינוי בהרכב הממשלה בישראל, ולפיכך גם שינוי דגשים במדיניות הישראלית. לדוגמה, לפני בואו של סאדאת לירושלים היה מקובל על כל המפלגות העיקריות בישראל, שאין לחזור בשום פנים לקווי ה-4 ביוני 1967. בחוזה השלום עם מצרים הסכימה ישראל לפנות את כל שטח סיני עד הגבול הבינלאומי הקודם בין מצרים לארץ-ישראל המנדטורית – הסכמה ששנה קודם לכן נראתה כבלתי קבילה לחלוטין על דעת מרבית הציבור בישראל. ההכרה בצורך לפתור את הבעיה הפלשתינאית בדרך שתאפשר לפלשתינאים להשתתף באופן פעיל בקביעת גורלם כגורם נפרד מירדן או מכל גורם ערבי אחר – אף היא חדשה במדיניות המפלגות בישראל.

הגורם הרביעי – אופיו, איכותו וכמותו של החימוש המודרני, שיעמוד לרשות שני הצדדים בסכסוך הערבי-ישראלי. אני מסופק אם אכן ייכנס המזרח התיכון לתקופת הנשק הגרעיני בשנות ה-80, אף כי קשה לדעת באיזו מידה לא יתממשו מאמצייהן של מדינות ערביות מסוימות להשיג נשק זה. אני בשלב זה הנחה, שאין בה ודאות מוחלטת, שגם בשנות ה-80 יהיה הנשק הקונבנציונלי אמצעי הלוחמה הקובע בסכסוך הערבי-ישראלי. יש להניח שמיטב הנשק המצוי בידי המעצמות הגדולות או בידי מדינות אירופה יגיע לצדדים המערובים בסכסוך, ומכאן שמיטב מטוסי קרב והפצצה, טילי אוויר-אוויר, אוויר-קרקע, קרקע-אוויר, קרקע-קרקע (המותאמים לזירה המזרח תיכונית), טנקים, טילים נ"ט וכיר"ב יהיו בידי צבאות ערב וישראל.

כללים למחשבה הביטחונית

גורמי אי הוודאות האמורים, ואחרים שלא ציינתי, מחייבים שני כללים למחשבה הביטחונית הישראלית לגבי העתיד. הראשון – הבטחת שולי ביטחון בקביעת היעדים והמגמות, בהנחה שיכולות להיות התפתחויות שליליות אף מעבר לניתן לחיזוי. גורלה של מדינת ישראל מותנה ביכולתה להגן על עצמה בכוחה שלה. כל פגיעה במינימום ההכרחי הדרוש לכך מבחינת העוצמה הצבאית, השטח

לבנות עוצמה המסכנת את ישראל. מכל זאת ברור, שמדיניות ישראלית, שלא תבטיח את המשך הסיוע האמריקני לישראל – בנשק ובכסף – תפגע ביכולת לקיים את העוצמה הצבאית הדרושה לישראל.

לאור ההתפתחויות המדיניות והכלכליות בארה"ב צפוי לישראל בשנות ה-80 מאבק קשה על הבטחת העוצמה הצבאית הדרושה, ומכאן שלמערכת היחסים בין ארה"ב לישראל תהיה השפעה מכרעת על היכולת לקיים את העוצמה הצבאית הדרושה. אני חוזר ומדגיש, שהעדר עוצמה צבאית מספקת יהווה סיכון לא רק למהלכי השלום שהחלו בשנות ה-70, אלא גם לקיום מדינת ישראל בעתיד.

עוצמה צבאית ומטרות מדיניות

בהנחה שתובטח העוצמה הצבאית הדרושה, נשאלת השאלה: מהן המגמות המדיניות שלהן צריך להיות נכון צה"ל, וכיצד יכול הדרג המדיני לנצל את העוצמה הצבאית למטרותיו בתחום מניעת מלחמה וקידום השלום בין ישראל לשכנותיה?

מן הראוי לזכור, שלישראל יש מגבלה בסיסית ביכולת להביא לידי ביטוי מירבי את כוחה הצבאי להשגת היעדים המדיניים. על פי תפיסת הוגה הדעות הצבאי המפורסם פון קלאוזביץ, המלחמה אינה אלא המשך המדיניות באמצעים אחרים. במלחמה צריך להשיג את הכוח הצבאי של הצד השני כדי לכפות עליו רצון מדיני. המיציא המכסימלי של תפיסת קלאוזביץ הוא אפוא הפעלת כוח צבאי עד כדי הכרעה טוטלית של היריב במגמה לכפות עליו פתרון מדיני רצוי. מימוש תפיסה זו במלואה בא לידי ביטוי בהיסטוריה המודרנית במלחמת העולם השנייה. במלחמתן בגרמניה הנאצית ובבעלות בריתה הגיעו בעלות הברית להכרעה צבאית מוחלטת. סיסמתן הייתה "כניעה ללא תנאי", והן אכן השיגו זאת. לאחר הפעלת הנשק הגרעיני הביאה ארה"ב את הנהגת יפן ל"כניעה ללא תנאי". מכאן יכלו בעלות הברית להכתיב את מלוא רצונן המדיני לגרמניה וליפן ובכך להביא לשינויים מפליגים בכל הקשור בעתידן של שתי מדינות אלה.

מדינת ישראל איננה יכולה להציב יעד זה לצה"ל, וזאת לא משום שלא ניתן לעשות מאמץ לאומי כולל לבנות עוצמה צבאית היכולה להשיג הכרעה צבאית מוחצת נגד מרבית צבאות ערב, אלא משום היות הסכסוך הערבי-ישראלי משולב בצורה הדוקה במערכת הבין-מעצמתית.

גם אם היה או יהיה צה"ל מסוגל להכריע הכרעה טוטלית מבחינה צבאית את עיקר מדינות ערב, אין הדבר אפשרי בשל איומי המעצמות ובשל התערבותן האפשרית במערכה. יחד עם זאת אין ספק שבנסיבות מדיניות מתאימות יש הרבה חופש פעולה לשימוש בצה"ל להשגת יעדים מדיניים. שתי הדוגמאות הבולטות ביותר בתולדות מלחמות ישראל הן מלחמת העצמאות ומלחמת ששת הימים. הראשונה נסתיימה בקביעת קווי תיחום לשטחה

של ישראל, שהיו שונים מהותית ממפת תוכנית החלוקה של עצרת האו"ם משנת 1947. ההישגים הצבאיים של מלחמת העצמאות נשמרו עקב תנאים מדיניים נוחים. הדוגמה השנייה ואף הבולטת יותר מזו של מלחמת העצמאות היא, כאמור, מלחמת ששת הימים. בניגוד למה שנתרחש במבצע "קדש", שבסיומו נאלצנו לסגת מכל פיסת קרקע שנכבשה על-ידינו, נשמרו בידינו ההישגים הטריטוריאליים של מלחמת ששת הימים, שכללו את כל סיני, את יהודה ושומרון, את רצועת עזה ואת רמת-הגולן. השוני המהותי בין תוצאות מבצע "קדש" ובין אלה של מלחמת ששת הימים נבע מהשוני שבהכנת התנאים המדיניים לפני שתי מלחמות אלה.

מכאן שאין להטיל על צה"ל את המשימה של חיסול הסכסוך הערבי-ישראלי על-ידי מלחמה יזומה ומכריעה באופן כולל. אם הנחה זו מקובלת, נשאלת השאלה: מה צריך להיות ייעודו המרכזי של הכוח הצבאי של מדינת ישראל?

יעדי המרכזיים של צה"ל

היעד הראשון – בניית עוצמה צבאית שתאפשר להגן על מדינת ישראל נגד כל התקפה ערבית עליה. אין צורך להרבות מילים על כך שקיומה של ישראל כמדינה מותנה ביכולתה להישען על כוחה הצבאי להגנתה מפני כל תוקף.

היעד השני, המהווה חלק מן המטרה המרכזית של המדיניות הישראלית – העתקת הטיפול בפתרון הסכסוך הערבי-ישראלי משדה הקרב לשולחן הדיונים. עוצמתו של צה"ל הינה הערובה המרכזית ליכולת להביא לידי כך שמדינות ערב תשוכנענה שבדרך המלחמה תנחלנה אך ורק מפלות צבאיות, ושבסיומה של כל מלחמה הן תימצאנה במצב מדיני-צבאי קשה יותר מאשר קודם למלחמה.

הישגי מלחמת ששת הימים היו נקודת המפנה המרכזית מאז מלחמת העצמאות ביצירת התנאים לחידוש מדיניות זו. השטחים הנרחבים שישראל כבשה במלחמת ששת הימים נתנו בידיה אפשרויות נרחבות. שטחים אלה מהווים קלפי מיקוח לקידום תהליך השלום עם מדינות ערב המוכנות לכך. בהעדר נכונות כזו מצידן מהווים השטחים עומק אסטרטגי נרחב, המונע אפשרות מלחמה שיעדה חיסול מדינת ישראל. בעקבות מלחמת יום הכיפורים הושג היעד המרכזי כלפי מצרים. זו העדיפה את התהליך המדיני על המלחמה כמכשיר מרכזי בהשגת יעדיה המדיניים. הסכם ההפרדה והסכם הביניים סללו את הדרך לקידומו של התהליך המדיני, וחתמת חוזה השלום בין מצרים לישראל הביאה למימוש כולל של יעד זה. גם ירדן נמצאת במצב שבו היא מעדיפה את התהליך המדיני. יחד עם זאת טרם שינו סוריה ומדינות הסירוב הערביות האחרות את מדיניותן, ולפי מעדיפות הן את האופציה הצבאית, אם לא תקבל ישראל את תכתיבן ותסכים לכניעה טוטלית לדרשותיהן.

מכאן שעל צה"ל להיות ערוך מנקודת ראות הדרג המדיני לקיים עוצמה צבאית, שתאפשר "שיכנוע" הסורים ובעלי בריתם שבדרך המלחמה לא ישיגו דבר, אך אם זו תיכפה עלינו, על הסורים לקבל מכה מוחצת חד-משמעית. באשר למצרים, מן הראוי לזכור שחוזה שלום נשאר בתוקפו כאשר מתקיימים בו שני תנאים: התנאי הראשון – שהציפיות החיוביות של שני הצדדים החתומים עליו מתממשות. בצד סילוק השימוש בכוח ובמלחמה כאמצעי להשגת יעדיהן מצפות מצרים וישראל שיתרחשו תהליכים פנימיים שיקלו את המצוקה הכלכלית והחברתית המוטלת עליהן. אם, לדוגמה, תתעורר במצרים אכזבה עמוקה של העם והשלטון מציפיות אלה, יגדלו הפיתויים שלא לעמוד במלוא ההתחייבויות שמצרים נטלה על עצמה בחתימת חוזה השלום. במקרה זה יהיה התנאי השני לאי הפרת החוזה – הערכת מצרים את יכולתה לעמוד בסיכונים החמורים והממשיים שהיא עלולה להמיט על עצמה, אם בכל זאת תחליט להפר את החוזה. כדי לסייע למצרים בשיקוליה אלה צריכה להיות עוצמת צה"ל הגורם המרכזי שישכנעה להירתע מהפרת ההסכם. מכאן שהיעד השלישי בטיפוח עוצמת צה"ל הוא הבטחת קיום חוזה השלום עם מצרים וחוזים נוספים, אם אכן ייחתמו בינינו לבין שכנותינו הנוספות. מכאן שגם לצורך המשך קידום תהליך השלום ושמירת הישגיו אין להעלות על הדעת הפחתה כלשהי בעוצמה הצבאית היחסית של צה"ל בשנות ה-80.

היערכות צה"ל לאפשרויות צבאיות שונות

להשגת שלושת יעדים אלה על צה"ל להיות ערוך לקראת מספר אפשרויות צבאיות. האפשרות הראשונה – שהיעד הערבי יהיה חיסולה של מדינת ישראל. אנו עלולים לעמוד בפני מציאות כזו לאחר שלוש השנים הראשונות לקיום חוזה השלום המצרי-ישראלי. מציאות כזאת עלולה להיווצר, אם לא יושג הסכם שיספק את מצרים בנושא האוטונומיה, ואם הציפיות המצריות לפיתוח כלכלי ולקידום חברתי לא תתממשה, ומצרים תישאר מבודדת בעולם הערבי. נוסף לכך תהיה ארה"ב נתונה בלחץ כבד מצד מדינות הנפט הערביות. במצב עיניים זה עלול לחול שינוי במדיניות המצרית, כולל חילופי ממשל. בתום תקופת שלוש השנים עלולה להתחדש הברית המצרית-סורית בתנאים גיאוגרפיים שבהם נימצא מחוץ לשטח סיני. אם כל זאת יתרחש, אין להוציא מכלל אפשרות הצבת יעד צבאי כלל ערבי למלחמה נגד עצם קיומה של ישראל. נראה לי שכל עוד ישראל מחזיקה בקו הביניים בסיני (אל-עריש-ראס-מוחמד) אפשרות זו הינה פחות סבירה. מובן שבשלוש השנים הראשונות יש להפנות תשומת לב למתרחש בחזיתות המזרח והצפון, שכן גם משם יכולה להיפתח הרעה, אף שכלי השתתפות מראש של מצרים במערכה כנגד ישראל, הסכנה הינה פחותה מאשר במקרה של תיאום אופרטיבי מוקדם מצרי-סורי.

האפשרות השנייה שעל צה"ל להיות ערוך נגדה היא מלחמה שיעדה מוגבל, כדוגמת מלחמת יום הכיפורים, כאשר מופעלת מלוא העוצמה הצבאית של חלק ממדינות ערב או כולן במגמה להשיג יעדים קרקעיים מוגבלים, כאשר תכלית הלחימה הינה לדרבן את התהליך המדיני וליצור תנאים המאפשרים השגת יעדים מדיניים, שישאל לא הסכימה להם קודם לכן. ההיערכות לאפשרות מלחמה כזו היא חיונית ומחייבת מחשבה צבאית ומדינית שאינה דומה בהכרח לדרך ההתכוננות למלחמה שיעדה חיסול ישראל. דרך הפעלת הכוחות, גם במקרה מלחמה כזאת, מחייבת הכרעה מהירה ומניעת היווצרות מצב שבו ישיגו צבאות ערב יעדים קרקעיים, ולו גם מוגבלים.

האפשרות השלישית שיש להתכונן לקראתה בשנות ה-80 – תהפוכות במדינות ערב, במיוחד בכל הקשור בלבנון. המדיניות הישראלית הנוכחית כלפי הבעיות הכרוכות בנושא עתיד לבנון מקובלת עלי, ולא ארחיב דיבור על כך.

האפשרות הרביעית – המשך המלחמה בטרור אש"ף על צורותיו השונות ובגזרות השונות שבהן הוא פועל או יפעל. הטרור האש"ף נגד ישראל יימשך בהתאם ליכולת הביצוע של ארגוני הטרור. לטרור האש"ף אין פתרון צבאי. האמצעים הצבאיים והביטחוניים יכולים לצמצם את מספר הנפגעים מצידינו ולהקטין את הנזק הנגרם לרכוש ישראלי ויהודי. כמו כן יכולה לחימה יעילה נגד ארגוני הטרור להגדיל את האבדות ואת הנזקים שעליהם יהיה לספוג, כל עוד יתמידו במגמתם זו. אין להניח שבלי פתרון מדיני כולל יינתן להגיע להפסקה מוחלטת של הטרור. לפיכך על צה"ל ועל יתר הגורמים העוסקים במלחמה בטרור להיערך מול שכלול דרכי פעילותם של ארגוני החבלה והטרור והרחבת האזורים שבהם ינסו לפגוע במטרות ישראליות ויהודיות. זו מלחמה אכזרית ומטרידה, שיש להשקיע בה מחשבה ואמצעים רבים כדי למנוע מארגוני הטרור השגת מטרותיהם הרצחניות.

סיכום

לסיכום, עם השגת היעד המרכזי – תחילת תהליך השלום עם מצרים – יש לראות בראייה מפוכחת את הסכנות הגדולות האורבות עדיין לביטחון ישראל. תהליך המעבר ממלחמה לשלום יהיה ממושך וארוך. בצד הסיכויים הגדולים מצויים גם סיכונים חמורים. עוצמה צבאית ישראלית הולמת הינה חיונית לא רק לעצם ביטחון קיומה של ישראל ותושביה, אלא על מנת להבטיח שתהליך השלום לא יכזיב.

"יואב".

קרבות "עשרת הימים" היו למעשה הקרבות האחרונים בתקופת מלחמת הקוממיות, שבהם היו מגע קרב ולחימה בין צה"ל לבין כוחות ירדן. בידינו הייתה דרך אלטרנטיבית לירושלים. אכן לא הדרך הראשית, כי לטרון לא נכבשה, ואף-על-פי-כן דרך שהבטיחה קשר – דרך המשמשת אותנו גם היום.

המשך מעמוד 19

ההישג העיקרי של מערכת סיני, בעיניי, הינו המסקנה המצרית, שאין המלחמה בישראל ניתנת "להיעשות למחצה", ושלא ניתן גם לחלקה לשיעורין. פירות מסקנה זו הם עיקרי ההישגים המעשיים של מערכת סיני, הקיימים ושמורים עימנו עד היום.

כל עוד יקוימו יחסי כוחות צבאיים, שיתנו בידי ישראל כושר הרתעה ויכולת הכרעה בעת מבחן צבאי, ניתן גם לקיים את ההישג העיקרי של מערכת סיני: המסקנה שמלחמה עם ישראל אינה יכולה להיות "מלחמה למחצה" ולשיעורין – ובזאת ניבחנו.

המשך מעמוד 23

לתעלה, דבר שנראה בתחילת המלחמה כחלום, והיו כאלה שהטילו ספק בכדאיותו. מבחינת הגידרת היעדים הייתה המלחמה עם ירדן וסוריה "מאולתרת". היעדים לא הוגדרו מתחילת המלחמה, אלא נקבעו בסייגים מדיניים כמעט מדי יום, בהתאם להתפתחויות המלחמה. מבחינה צבאית התבטא סיום המלחמה עם מצרים בשחרור סיני וההגעה לתעלת סואץ ולשארם אי-שייח'. סיום המלחמה עם ירדן וסוריה התבטא בהשמדת הכוחות העיקריים של מדינות אלה. מבחינה מדינית אפשר היה לקיים את ההישג הצבאי מבלי שיהיה צורך לסגת סנטימטר אחד.

סיכום

מלחמת ששת הימים אירעה כתוצאה מכורח ישראלי לפעול פעולה צבאית. היא לא הייתה מלחמה יזומה במובן האסטרטגי, ואלמלא המהלכים המצריים, היא לא הייתה מתרחשת. בנסיבות הקיימות הכין צה"ל את עצמו למלחמה בצורה הטובה ביותר מאשר אי-פעם. הוכח

הבסיס לעמידתנו מדרום לטרון על-ידי כיבוש בית-ג'יז' וסביבתו. ההישגים והכישלונות גם יחד הצביעו על אפשרות של אלטרנטיבה – קשר לירושלים, שלא בדרך הכביש הראשי ולא דרך לטרון עצמה. פתיחת "דרך בורמה" היא בעיניי סיומו של שלב הדבקות בקטע לטרון-באב אל-ואד כקטע יחיד שדרכו ניתן לנו לקשר עם השטחים ממערבה, שהיו בידינו.

לראשונה נראתה לפנינו אלטרנטיבה למשימה – אלטרנטיבה שאינה צמודה לפרט הנוף ששמו לטרון. נוצר קשר אחר – אומנם קשה – קטע שהצריך סוגי רכב מסוימים. רק לאחר טיפול הנדסי מסוים הושג תחליף לדרך – תחליף שלא היה הטוב ביותר, אולם תחליף שאפשר קשר בטוח ויציב עם ירושלים. בשלב זה, עדיין לפני ההפוגה הראשונה, עם היווצרות "דרך בורמה", התחילו להסתמן בקרבנו שתי אסכולות-מחשבה:

אסכולה אחת – שמסביבה זו או אחרת, סמלית או לא סמלית, מתוך אמונה שזה ניתן – עמדה בתוקף על כיבוש לטרון. ואסכולה אחרת שטענה, כי העיקר הוא פתיחת הקשר לירושלים. איננו חייבים לפתוח את הקשר דווקא במקום שבו צריך להתנגש באויב החזק ביותר. עדיף כי נלך דרומה ונפתח יותר צירי תנועה, ולו גם יהיו אלה קשים בשלב ראשון ויחייבו טיפול הנדסי, מאשר להתאמץ להתגבר על כוח צבאי מבוצר בפרט נוף בעל יתרון בולט. היינו עדים להמשך המאמצים לכיבוש לטרון. שוב נערכה עליה התקפה, הפעם של גדוד מחטיבת "יפתח", שהורדה מן הגליל. בגלל תקלה הביאה ההתקפה לידי כיבוש חלק מ"רכס התותחנים". אבל הגדוד שצריך היה להמשיך (בעקבות הגדוד שכבש) טעה ועלה במקום למוצב שנכבש למוצב בלתי כבוש, ולטרון שוב לא נכבשה. הקשר לירושלים כבר היה קיים (אומנם רופף), אך נעשו עוד מאמצים לכיבוש לטרון.

אחרי-כן נכנסה ההפוגה לתוקפה. "דרך בורמה" התבססה יותר, הושקע בה מאמץ הנדסי, היא נעשתה ציר תנועה, ציר שיאפשר לקיים בו, במושגים של אז, את מינימום הצרכים של ירושלים.

סיכום

החלו קרבות "עשרת הימים", שהמאפיין אותם הוא "מבצע דני". בשלב ראשון חוסל המכלול של לוד-רמלה, ושוב נעשה ניסיון להגיע לטרון. שני ניסיונות תקיפה נכשלו שוב, ולא חשוב לדון פה אם כך צריך היה לקרות או לא. החל מאותה תקופה, מקרבות "עשרת הימים", גם תוך קרבות "עשרת הימים" במסגרת מבצע "דני" וגם בירושלים, בולטת הלכה למעשה המגמה דרומה. כאן, באיזור זה, היו עתה המצרים, ונערך כידוע מבצע

שכל מה שהוכן על-ידו, אכן התגשם ומומש: לא הייתה משימה ברמת גודל ומעלה שלא הושגה על-ידי היחידה שצריכה הייתה לבצעה, ובדרך כלל אף לפני המועד שנקבע. זהו, לפי דעתי, המבחן העיקרי למידת הכנת הצבא וליכולת התכנון שלו. עם הביקורת שהייתה על תקופת ההמתנה, היא הייתה בעלת חשיבות מדינית, צבאית ולאומית ממדרגה ראשונה. בהעדר שלום נתנה מלחמת ששת הימים בידי ישראל את קווי ההגנה הכמעט טובים ביותר שניתן לשרטט על מפת המזרח התיכון. היא גם נתנה את קלפי המיקוח הטובים ביותר בכל ניסיון להשיג הסדרים מדיניים. מלחמת ששת הימים העניקה למדינת ישראל מעמד בלתי רגיל בעולם בכלל ובעולם היהודי בפרט, והיא גם נתנה תחושת הישג וסיפוק לעם בישראל.

באשר לערבים, הייתה זו אולי התבוסה הקשה ביותר שידעו מעולם, והם הפיקו לקחים. הלקח הבולט ביותר הוא השפעת העוצמה האווירית של ישראל בקרבות היבשה. הדבר בא לידי ביטוי בחיזוקו של מערך טילי הקרקע-אוויר לצורך הגנת שדות-תעופה ובחיזוק מערך הטילים להגנת כוחות היבשה. כך בנו המצרים את כוחות היבשה שלהם שיפעלו תמיד במסגרת מערך הטילים המסוגל להגן עליהם. ואכן, במלחמת יום הכיפורים מנעו מחיל האוויר הישראלי למצות את יכולתו ולפעול כפי שפעל במלחמת ששת הימים נגד כוחות היבשה, לפחות בשלבים הראשונים.

ISSN 0464-2147

